

O IZVORIMA I JEZIČNIM SLOJEVIMA LUCIĆEVE »ROBINJE«

Josip Vončina

1.

Prava je ocjena o Lucićevoj drami odavno kazana: rečenicom koju bi tek valjalo sastaviti, i to od po jedne sintagme dvaju različitih autora (i dviju različitih znanstvenih metoda). Već je Drechsler Vodnik¹⁾ vidio da je *Robinja* »postanjem daleko spletenija drama«²⁾ nego što se misli, a Kombol³⁾ je — govoreći o Luciću — ocijenio da je »radnja... njegove drame tanka i jednostavna«.⁴⁾

Riječ je, dakle, o složenu procesu i o njegovu jednostavnu plodu — pohvala koju Luciće možda ne bi očekivao, ali ju je zaslužio; pohvala od koje nema veće.

Jednostavnost je varka što Lucićevu *Robinju* stoljećima prikriva. Čekala je svoje ponovno otkriće, a učinili su ga najpozvaniji: kazališni ljudi. Kratka a uzbudljiva režiserova ispovijest⁵⁾ uvela je gledaoce u izvrsnu predstavu *Robinje* za ovogodišnjih Dana Hvarskog kazališta;⁶⁾ zapravo, jedno se i drugo slilo u plodonosan napor koji je uspio premostiti dubok jaz: od predrasude da Lucićeve tekst »nije za igru« i pokušaja da se on dodavanjima »poboljša« do poniranja u »pravu suštinu te drame

— njenu jednostavnost i čistoću« i do spoznaje kojom se *Robinja* otkriva »kao najljepši kazališni komad iz cjelokupne hrvatske dramske baštine«.7)

Od autora *Robinje* nije se sačuvalo nikakvo drugo scensko djelo. Stoga je teško reći koliko je u pravu Kombol kada u Lucića vidi »prvenstveno lirske mogućnosti« te zaključuje da on »nije dramatičar nekih velikih zahvata«8) pa to smatra uzrokom oskudnoj radnji *Robinje*. Možemo sa sigurnošću kazati da je Lucić znao kako na raspolaganju ima obilno »činjenje«: ono je na izrazito sažet način ispričano već u »iskladu« (stih 1—16) i u kratkom prvom činu.9) Skraćivao je pak namjerno:

Dajte jim odbrojiv te jaspre kê smaže

Neka jih posvojiv jure se utaže.

Stavite zatim red, na pazar da gređu,

I moje na ogled sunašce da veđu,

Jak da ju prodali nisu ni činili,

Ni jaspre prijali ni me pri vidili.

A s drugu stran prima njim hoću ja izać

I s vami mev njima totu se listo nač,

Jeda ju štogodi moja rič iskusi

Pri nego slobodi svoje slast okusi (77—86)10)

U drugom činu — prema Derenčinovoj uputi — fingiraju svi osim robinje. Kao što je i zamišljeno, između nje i Derenčina zapodijeva se dug razgovor; odobrava ga čak Turčin-gusar (»Besidi kôko hoć...«, 147). U tom će razgovoru mladi vitez doista provesti svoju osnovnu namjeru (»Jeda ju... moja rič iskusi«, 85), a i robinja će poći putem na koji je namamljena te će svoja »sva dila... izdrišiti« (216).

2.

U skriveni svijet *Robinje* mnogo bismo lakše prodirali da znamo kada je nastala; ali izravnih vijesti o tome nema jer Lucić — za razliku od Hektorovića — svojih tekstova nije datirao. Ostaje, dakle pokušaj da se datum posredno odredi. U tu svrhu valja utvrditi granične termine *Robinjina* postanka.

Čini se da to i nije teško kad Lucićeva drama obrađuje neka povijesna zbivanja. Upravo je prema podacima iz nje zaključeno da joj je *terminus post quem* bitka za Beograd 1521,¹¹⁾ odnosno da su glavnu protagonistkinju drame Turci zarobili za te bitke. Izvodilo se to na temelju robinjina prebivališta:

*Pri tihom Dunaju, tamo gdino Sava
Rike se shajaju zajedno i Drava (267—268)*

Iz tih bi se stihova moglo i drukčije zaključiti: da je njeno prebivalište bilo negdje uz onaj dio Dunava koji omeđuju pritoci Sava i Drava, tj. u istočnoj Slavoniji.

Kada se zarobljavanje zbilo, otkriva drugo mjesto iz drame — Gusarove (Turčinove) riječi:

*Nismo se brodili po Savah i Drava h
I tôke obili klance po dubravah
Za da nam ne bude u tebi pak plaća
Koja nam sve trude dopokon oslaća (123—126)*

Nešto je, dakle, posve jasno: Lucićeva junakinja pripada među ono roblje što su ga Turci doveli s pohoda na kojem su prešli (»brodili«) rijeke Savu i Dravu; ovu pak posljednju nisu dosegli za beogradske operacije, nego tek pet godina kasnije (1526), kada se pripremala mohačka bitka. Stoga bismo upravo godinu 1526. (a ne 1521) mogli smatrati terminom *post quem* Lucićeve Robinje.¹²⁾

Na stanje poslije mohačke bitke sjećaju i neka druga mjesta u Robinji. U njenim početnim dijelovima spominje se *ugarski kralj* (stih 5, 160). Poznato je da su na Mohačkom polju s Ludovikom II izumrli Jagelovići. Za ugarsko-hrvatsko prijestolje stali su se jagmiti Ivan Zapolja i Ferdinand Habsburgovac,¹³⁾ a i plemstvo se tom prilikom podijelilo na dvije stranke. U »bezazlene« stihove (kojima želi objasniti svoju prijašnju nenaklonost Derenčinu) robinja unosi osvrt na tadašnju »svadu«:

Ako li d o s a d a n ĩ mu se skazalo
 Od mene nikada ljubavi nimalo,
 Radi oholiĵe (viruj mi) toj ne bi,
 Kako se li mnije, targovĉe, s a d tebi
 Neg da se s visoka m ă slava ne pade
 A s moga uzroka k r a l j e v e ĉ i ĉ s v a d e (695—700)

I napokon, ima nagovještaja o prilikama nakon »kraljeve svade« (tj. nakon građanskog rata). Poznato je da je nadvladao Ferdinand, koji je postao ugarsko-hrvatskim k r a l j e m¹⁴) (dok je njegov brat Karlo V bio španjolski kralj i njemački c a r). U Ferdinandu su mnogi gledali ne samo novog vladara već i garanciju da će se stvoriti moćan savez za otpor Turcima. Znalo se, međutim, da je zadatak novog vladara vrlo težak. U robinjinim riječima kojima ocjenjuje Derenčina kao vjerenika spominju se kralj i c a r:

Meni bo jest mniti: koja bi ne rada
 Derenčinu biti ljubovca i lada,
 Ta bi se odvargla sve ĉasti, sve slave,
 I kralju n a v a r g l a i caru z a b a v e (689—692)

Poznato je značenje glagola *navarĉi* (= navrĉi, dometnuti), a imenica *zabava* tada je semantiĉki bogatija nego danas: znaĉi i 'posao', pa 'težak. neugodan posao', tj. 'briga'.

Iz provedene analize nameće se zakljuĉak da *Robinja* nije mogla nastati prije godine 1527.

Za Lucića dobro znamo da je oklijevao s objelodanjivanjem svojih stihova; svjedoĉi nam o tome saĉuvani, njegov dio korespondencije s Martinĉićem, osobito prozna poslanica iz god. 1519.¹⁵) u kojoj spominje svoje »pisni odavna složene« i govori kako su njegova »skladanja« bila »u zapušćene shrane nepomnĵivo zavaržena«. Stoga možemo s dosta vjerojatnosti uzeti da ni *Robinju* nije pustio u javnost ĉim ju je završio. Postoji mišljenje da se to djelo prvi put »prikazivalo... oko g. 1530. u Hvaru za vrijeme poklada pod vedrim nebom«. ¹⁶⁾

Jedan pak trag vodi i u znatno kasniji datum prve predstave *Robinje*. U svom glasovitom govoru Vinko Pribojević izrekao je o književnicima Hvaranima:

Još su u ovo naše doba živi muževi, koji su glasoviti zbog svog književnog rada: . . . Jeronim Brtučević, Hannibal Lucić, Petar Hektorović, koji je osim ostalog rada preveo uz opće divljenje na ilirski jezik elegantnim stihovima Nazonovo djelo *O ljubavnom lijeku* ne izostavivši ni slova, i Mikša Pelegrinović, sva četvorica Hvarani . . .¹⁷⁾

Pribojevićev je govor održan 1525. i u njemu se spominje Hektorovićev prijevod iz Ovidija, nastao tri godine kasnije!¹⁸⁾ Dio rečenice što se odnosi na Hektorovićev prijevod mogao je, očigledno, biti unesen tek u tiskanu verziju Pribojevićeva govora (god. 1532). Ta pohvala Hektoroviću značila je prešućivanje Lucića; on je još prije god. 1519. preveo Ovidijevu heroidu *Paris Helenae*. Lucić je, dakle, imao razloga da bude povrijeđen, ali je to mogao biti tek nakon tiskanja Pribojevićeva govora, tj. nakon 1532. U vezi s tim razjašnjuje se Lucićeva čudna izjava kad (u posveti Francisku Paladiniću) ispraća Robinju nadajući se:

... da ona — iz ovoga oplovita mista u tuje strane
pribrodivši se — poznana hoće biti onako kakono pozna
Teofrasta atenska starica . . .¹⁹⁾

Ponovo se, dakle, pokazuje da je Lucić bio izvanredno suzdržan čovjek: očaj nad poharanim imanjinama izrekao je nekoć dvostihom (oštrom, ali kratkom napomenom o hvarskim ustanicima); kugu iz 1519. popratio je dijelom jedne jedine rečenice; i pokušajima omalovažavanja koji su mu »skladanja« čekali u zavičaju posvetio je tek usputnu napomenu: krasnorječivost će njegovoj drami ipak biti priznata, makar i izvan »ovoga oplovita mista«.

Čudimo se što Lucić — koji god. 1519. za svoje mladenačke stihove reče Martinčiću da »komu bih jih ufaniye oporučili mimo tebe ne nahodim nikogare«²⁰⁾ — odjednom kao da izdaje prijatelja i izvrсна znalca pjesništva te se obraća literarnom bezimenjakoviću Francisku Paladiniću.²¹⁾ U posveti *Robinje* doista ima mnogo pristojnosti i nimalo prispitosti. Za razliku od Martinčića 1519, Paladinić nije jedini kojem je Lucić dao svoje djelo na čitanje: »očito si i ti pokazao da ti je ugodna bila«.²²⁾ Dok je Martinčić imao pravo da Lucićeve pjesme i popravi (»znam da jih ćeš . . . , ako bi u čemu lihale, priurešiti i prinačiniti«),²³⁾

Paladiniću se ne dopušta da dira u ono »što godi i kakovo godi jest«.²⁴⁾ Paladinićeva je funkcija jasna iz Lucićevih riječi: »K tomu me si potaknuo da dopustim nadvor da izajde...; biti joj hoćeš *zapleće i stráža*«. ²⁵⁾ »Velestvorni«²⁶⁾ Paladinić imao je, dakle, biti pokretač i organizator prve scenske izvedbe Lucićeve drame.

I sama činjenica što *Robinja* nije posvećena »davnjenom prijatelju« (moglo bi se čak reći: Lucićevu književnom mentoru) Jeronimu Martinčiću upućuje na zaključak da je on u času njena izvođenja na scenu već bio mrtav. Kada je pak umro — nije poznato. Prije izneseni podaci i Lucićevo priznanje drugom čovjeku (Paladiniću) da je s *Robinjom* (kao i sa svim svojim stihovima) oklijevao daju nam pravo zaključiti:

Drama je doista postala najranije god. 1527,²⁷⁾ a to je vrijeme neposredno nakon niza turskih vojnih uspjeha pod Sulejmanom II Veličanstvenim: pad Beograda (1521), Knina i Skradina (1522), Ostrovice (1523), mohačka bitka (1526). Jednim svojim krakom tursko je prodiranje bilo neposredno usmjereno na mletačku Dalmaciju, pa i na Hvar. Uzrokâ Lucićevu optimizmu do 1526. nije bilo. Pa ipak, njegova drama pokazuje vjeru u mogućnost iskupljenja od ropstva. Ta je vjera morala imati kakav oslonac, a vidimo ga u dinastičkoj promjeni u Ugarskoj i Hrvatskoj: s Habsburgovcima je — činilo se tada — na pomolu snažan protuturski savez.

Robinja je, dakle, nastajala između godine 1527. i 1532, a zatim je i prvi put izvedena.

3.

Vodnik i Kombol posve su jednodušni u ocjeni da je *Robinja* vrhunac Lucićeva petrarkizma. Čini se da nemaju pravo: u tome se djelu doista (znatno prije Marina Držića i Dinka Ranjine) naziru jasni tragovi antipetrarkističkog stava. Uzroci su mu višestruki. Ponajprije, u pjesniku prepoznajemo čovjeka kojem »virilis aetas« donosi spoznaju da se konvencionalnim stihovima »pisni ljuvenih« ne može sve izraziti:

*A ne kako mladi vi kî ste pohitom
Od ljubavi radi stati se sa mitom,
Mnijući da reći dosta je samo toj
Uz prozor zarčeći: sunašce, ja sam tvoj (17—20)*

Nadalje, »pisnivcima« nije svojstven onoliko platonski stav prema »gospoži« koliko se čini; robinja kaže:

*Neka t' njim taščinu svaku govoriti,
Za bolje vaščinu moći nam stvoriti (411—412)*

Napokon, u samom se autoru nagomilalo toliko gorkih životnih iskustava da se njegov petrarkistički san morao rasplinuti. Negdje uoči Ivanićeve bune Lucić je (u 12. pjesmi svoga kanconijera) povjerovao u moguću neprolaznost »gospojine« ljepote (moleći Boga: »Čin' da bude stanovita, / Ne daj vrime da ju shara / Do skončanja sega svita«).²⁸⁾ Možda se s restauracijom patricijske vlasti na Hvaru vratio Luciću nekadašnji san o ljepoti, ali ga je za samo nekoliko godina ponovo načela opasnost jezive »kužne nemoći« (1519) i dokrajčila neposredna turska prijetnja. Nismo sigurni koje je od ta dva zla urodilo stihovima:

Umiru od srama, od jada umiram,

.

*Videći u strahu lica problidila
Kakono u prahu jabuka prizrila (307 i 311—312)*

Upravo zbog tih okolnosti Derenčinova je »služba« naivna, prilikama neprimjerena. Zato je teško prihvatiti mišljenje da je *Robinja* naprosto drama »vjerne i viteške ljubavi«.²⁹⁾

Istraživači *Robinje* oduvijek znaju da je to djelo tijesno povezano sa svojim povijesnim kontekstom; spona se uvijek nastojala pronaći u pojedinim ličnostima, »istodobno vezanim uz poraze i posljedice poraza«.³⁰⁾

To posve točno zapažanje ipak otkriva dio istine: autora *Robinje* ne zanimaju samo povijesne ličnosti nego i povijesne situacije, a njegov pogled nisu privukli samo porazi i njihove posljedice već i vrijeme prije poraza, odnosno njihovi uzroci. Lucićevom dramom zapravo dominira opreka između slavne i slatke prošlosti, koja se mogla održati samo u sjećanju, i nevoljne sadašnjice. Teže je u mislima ponovo doživljavati prohujale dane nego trpjeti nadošla zla; o tome izričito kaže robinja:

Nesrićo, kâ svega dobra me izbavi,
Našto mi od njega s p o m e n u ostavi?
Evo se već bolju s m i š l j a j u ć parvanju
Slast nego nevolju tarpeći sadanju (281—284)

Kada Lucić piše svoje djelo, nevolja je trajala više od četiri desetljeća (od krbavske bitke 1493. ili, okruglo uzevši, od smrti kralja Matije Korvina 1490). O nevolji, dakle, nikoga nije trebalo uvjeravati; pisale su o njoj kronike, opijevale su je pjesme, a oličenje toga tragičnog stanja bio je nesretni junak ban Derenčin.

Budući da se najčešće raspravljalo o ličnostima iz *Robinje*, nije naodmet najprije vidjeti kako je ta rasprava tekla.

4.

Već je Vodnik jasno uočio da se korijeni motivu Lucićeve drame nalaze u više vrsta izvora, »i to ne samo u tradicionalnoj, već i u umjetnoj književnosti«,³¹⁾ ali budući da se u djelu »ističu nekoliko historička lica, pače iz suvremene pjesniku domaće historije«,³²⁾ preporučivao je da se ispituju i korijeni te vrste.

Traganjâ za narodnom pjesmom koja bi bila uzorom Lucićevoj *Robinji* bilo je i prije i nakon Vodnikove rasprave.³³⁾ Dokazati se nije moglo ništa osim onog što je i prije bilo jasno: da je Lucić (ali ne samo on!) imao afiniteta za narodnu pjesmu. Pa ipak, još ni danas nije do kraja razjašnjen taj odnos te se čak na posve ozbiljan način postavlja neozbiljno pitanje: nije li Lucićeva *Robinja* »nastala dogradnjom paške ili slične«?³⁴⁾

Ispitivanje djelâ umjetničke književnosti kao mogućih Lucićevih uzora uputilo je na pjesmu Džore Držića *Čudan san* i na Vetranovićevu pjesmu *Dvije robinjice*.³⁵⁾ U novije se vrijeme pokazalo da se ne smiju zanemariti ni dva Vetranovićeva pastirska prizora.³⁶⁾

Vodnik je mnogo pažnje posvetio povijesnim zbivanjima u Lucićevo vrijeme i prije njega, ali je pogriješio što je historiografskim vrelima pretpostavio narodnu pjesmu. Kad je pak historijskim i pseudohistorijskim licima iz *Robinje* korijen tražio u usmenom pjesništvu, polazište mu je bila mala onomastička procjena; on piše:

... Majer Blaž povjesni je Blaž Podmanicki, što ga je naš narod radi mađarskog podrijetla zvao Blaž Mađžar, a čakavci Majer Blaž.³⁷⁾

Znajući dobro gdje se najčešće prekrajaju povijesni događaji i imena, Vodnik je na tu konstataciju odmah nadovezao slutnju da bi Majer Blaž mogao biti junak narodnih pjesama Lucićeva vremena, tj. da ga je pjesnik odande mogao uzeti.

Vodnikovo je polazište zapravo bilo neispravno: nije primijetio da su Majera Blaža tako zvali svi (a ne samo »naš narod«);³⁸⁾ taj je nadimak Blaž Podmanicki imao i prije nego što je kao omiljeli Korvinov vojskovođa i hrvatski ban (odnosno prije svog sudjelovanja u zavjeri protiv kralja, što će mu ovaj kasnije oprostiti)³⁹⁾ stekao slavu, zbog koje će i nakon koje i ući u narodnu pjesmu.

Na jednome mjestu (govoreći o robinjinu ocu) Lucić spominje još dvije historijske osobe, i to ovako:

I veća porodi slava mu se totu

Neg Janku vojvodi i Vuku despotu (165—166)

Za Jankom vojvodom krije se otac Matije Korvina Hunyadi János (u našim narodnim pjesmama: Sibirjanin Janko), a Vuk despot jest Vuk Grgurević (u narodnim pjesmama: Zmaj Ognjeni Vuk). Očigledno je da se Lucić nije poslužio onim formama imenâ što dolaze u narodnim pjesmama, već oblicima *Janko vojvoda* i *Vuk despot*, a ti su oblici bili svojstveni hrvatskim jezikom pisanim historijskim izvorima onog vremena.⁴⁰⁾

Za tezu o narodnoj pjesmi kao ishodištu svih likova u *Robinji* oduvijek se i posvuda iskorištavaju dva dvostiha što samo jednom liku doista jasno potvrđuju takav izvor:

Čuo si pojući Derenčina bana

Da vitez izući naših je bil strana (479—480)

Vas svit Derenčina, tvojega još dida,

I hrabra i smina u pisneh povida (939—940)

Nije nimalo čudno što je Lucić poznao narodne pjesme o banu Derenčinu i što su one u Lucićevo vrijeme već postojale. Derenčin je

tragični junak koji je, tek stupivši na povijesnu pozornicu, bio s nje skinut.⁴¹⁾ I doista, potaknut narodnom pjesmom, Lucić u opisu te osobe znatno odstupa od povijesne istine: tvrdi npr. da se Derenčin proslavio u mnogim borbama s Turcima (»On *mnokrat* odvrati svojih od pogube /I Turke polati jak sokol golube«, 943—944), što za svoga kratkog banovanja nije dospio; smatra da je Derenčin poginuo u boju (»Dopokom kada se najde pri skončini / Vitez, stotima se viteški zamini«, 947—948), a ni to nije točno.⁴²⁾

Ni jednom od ostalih likova *Robinje* svjedočanstvo Lucić ne nalazi »u pisneh«. Pošto historijskog Blaža Podmanickog rascijepi (na robinjina »djeda« — »Majer Blaža« i na njena »oca« — »Vlaska bana«), Lucić objema nalazi svjedoke. Majera Blaža posvjedočuju dubrovački vlastelin i gospoda u jednoj javnoj situaciji (971—978), a za nehistorijskog »bana Vlaska« jedino svjedočanstvo iznosi vlastelin riječima:

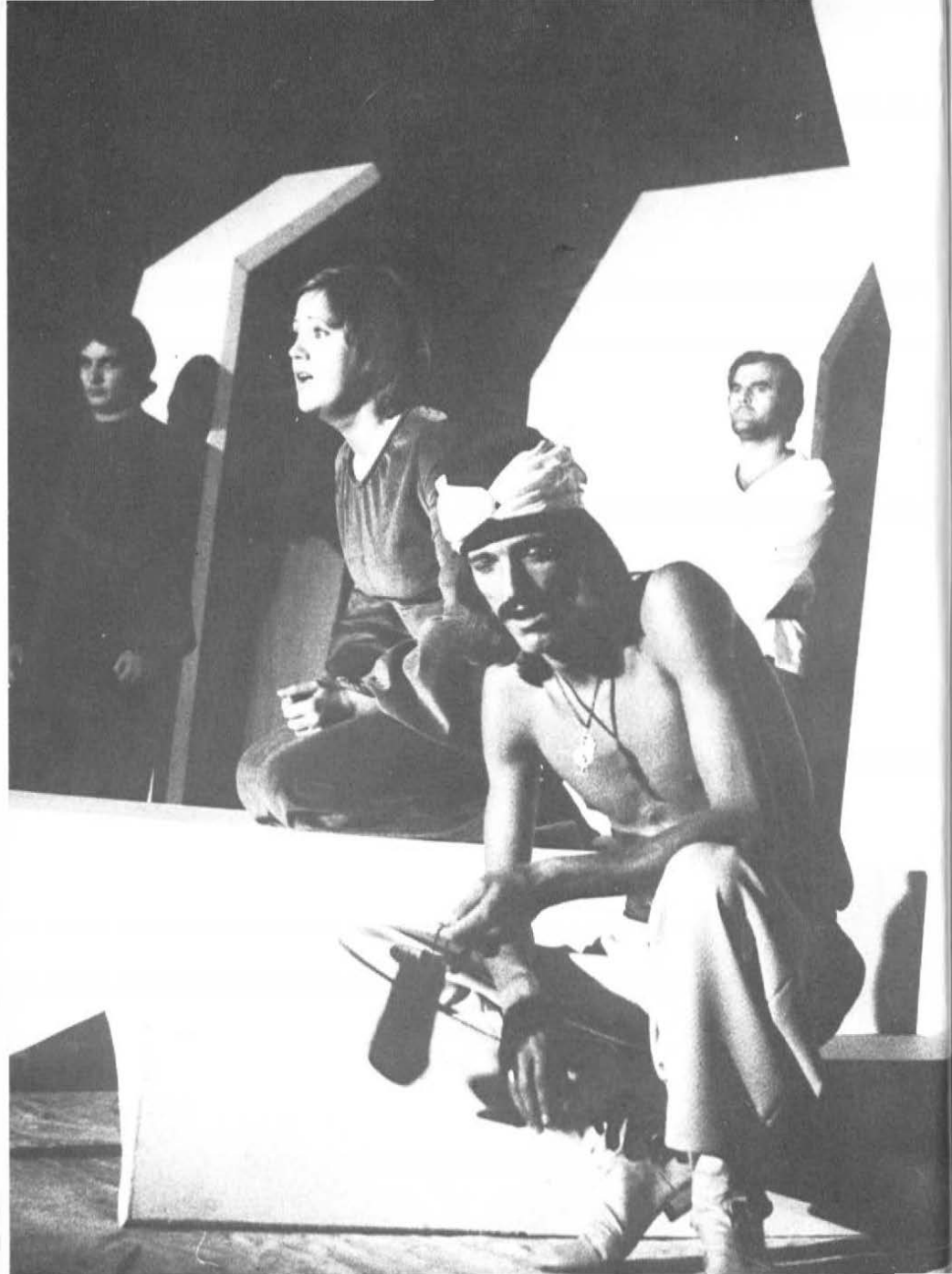
*Nje oca ja vidih mlada, golobrađa,
Pri vašem kralju bih poklisar onada (959—960)*

Taj događaj, koji se — navodno — zbio u dalekom Budimu, nitko ne može kontrolirati. Fiktivni »Vlasko ban«⁴³⁾ stupa na scenu s posve određenom svrhom: kad bi robinja u drami bila kćerkom Blaža Podmanickoga,⁴⁴⁾ bilo bi joj nakon pada Beograda više od trideset godina te se — prema onovremenom shvaćanju — ne bi mogla nazvati »za odaju prispila prem« (stih 3); ujedno bi propao Lucićev plan o važnoj komponenti drame — romantičnoj ljubavi mladog Derenčina i robinje.

Možemo zaključiti da je dvije historijske osobe (Blaža Podmanickoga i njegovu kćer Benignu)⁴⁵⁾ Lucić razdvojio radi vlastita nacrtu drame (a ne pod utjecajem narodne pjesme) interpolirajući nehistorijskog »Vlaska bana«.

Dok je glavno žensko lice moralo biti mlado, glavnome muškom nije trebalo brojati godine. Zanimljiva je zbrka na koju upozorava već Vodnik,⁴⁶⁾ ali je objašnjava tek Franičević:⁴⁷⁾ mladi je Derenčin banu jednom »netjak« (13), drugi put »njegova sina sin«, tj. unuk (482). Vodnik ovako zaključuje: »ne poznamo ni unuka ni nećaka banova«;⁴⁸⁾ mladi je Derenčin, dakle, fiktivno, nehistorijsko lice, pa to »navodi na misao« da ga Lucić poznaje iz narodne pjesme.⁴⁹⁾ Uzrok spomenutoj zbrci Franičević nalazi u dvoznačnoj latinskoj riječi *nepos* (a takva je, može se dodati, i talijanska riječ *nipote*). Zbrku ne možemo dokraja objasniti

samim postojanjem dvoznačne riječi u latinskom i talijanskom. Jedino joj logično objašnjenje može biti ovo:

Lucić je u nekom stranom pisanom izvoru morao naići na nekakva Derenčina što je bio označen kao *nepos* (ili *nipote*) na glas izišlog bana.⁵⁰⁾ Budući da mu veza te nepoznate osobe poznata imena s protagonistom krbavske bitke nije bila jasna, Lucić ju je određivao sam, i to u okviru mogućih značenja latinske (odnosno talijanske) riječi u hrvatskom jeziku.

Dopušteno nam je, dakle, zaključiti da ni mladi Derenčin nije morao biti fiktivno (ako fiktivno znači: nepostojeće) lice, uzeto iz narodne pjesme, već netko iz poznate feudalne loze, ali bez znatnije vlastite historijske uloge.

Da je Lucić doista poznavao stranim jezicima pisane tekstove u kojima su se spominjali ili opisivali događaji prošlih vremena, svjedoči jedna glasovna tančina u *Robinji*. O naklonosti ugarskoga kralja »banu Vlasku« piše:

*I on mu od tada budući najdraži,
Beloga Belgrada hti da je na straži (161—162)*

Moglo bi se pretpostaviti da je lik *Belgrad* štokavizam-ekavizam, ali se tome opire čuvanje neizmijenjenog *l* na kraju sloga.⁵¹⁾ Zato valja zaključiti da je lik *Belgrad* došao prema stranom uzoru (npr. tal.: *Belgrado*).⁵²⁾

5.

U jeku bitke za otok Rod (god. 1522) Lucić je, imajući o njoj obilje informacija, Jeronimu Martinčiću stigao javiti tek neke. U poslanici mu piše između ostaloga:

*Zato ću da t' povi mǎ pisan niki dil
Od toga što novi glas nam je povidil.
Petkrat je tisuć sto ljudi car sakupil,
Nevoljno toj misto s kimi je podstupil.
Tolik broj brez mire virovat tko more?
Dali su od vire ljudi kǐ govore.⁵³⁾*

Dok je pop Martinac u krbavskoj bitki 1493. tursku silu vidio samo kao velike čete (»zastupi velike«),⁵⁴) Lucić se nije morao zadovoljiti približnošću jer je znao točne brojeve: pet stotina tisuća ljudi⁵⁵) i više od četiri stotine galija i lađa (181). Ipak bi bilo pogrešno vjerovati da mu je takve podatke ispriповjedio kakav mornar-namjernik; Lucić i sam kaže kako su mu izvor »od vire ljudi«. Nije nimalo pretjerano pretpostaviti da su njemu — koji je zauzimao istaknuto mjesto u upravi jedne komune pod mletačkom okupacijom — bili dostupni i mletački izvori informacija.⁵⁶)

Ništa manje pojedinosti nije Lucić znao ni o opsadi Beograda,⁵⁷) a zacijelo ni o mohačkoj bitki; no drama nije poslanica, i valjalo ju je osloboditi preciznosti. O turskoj sili stoga samo piše:

*Ja tako misleći kakono vazeta,
Isteče varveći taj gusa prokleta,
Ter nas obistrani, i kâ ću da više,
Ili ju izrani ali ju posiće (385—388)*

To nam daje pravo da i drugim sažetim opisima u drami pokušamo tražiti pravi historijski smisao.

Lucić je zapravo povijesne činjenice prekrojavao samo kad je zahtijevala koncepcija djela. U *Robinji* se, naprotiv, povijesni događaji često vjerno prenose. Mohačka je bitka, na primjer, bila ljeti (29. kolovoza 1526), a to se ovako označuje:

*Jedan dan tuj site razlicih igara,
Sunce trakov kite nadvisiv odzgara,
Voću pod granami padosmo sve skupa
Ne mneć da za nami nesrića postupa (359—362)*

Iz pojedinih dijelova *Robinje* iskrsava ne legendarni, nego povijesni lik Blaža Podmanickoga. Zna se da je on god. 1469, po nalogu kralja Matije Korvina, oteo Frankopanima grad Senj (pretekavši u tome Mlečane), što je u ono vrijeme izazvalo znatnu napetost, pa i diplomatsku aktivnost.⁵⁸) Stoga nisu lišeni aluzije stihovi kada Derenčin govori robinji kako će Dubrovčani:

*I činit da sprave korablje, neka te
Do vaše daržave, ka Senju, poprate (743—744)*

Riječi kojima robinja opisuje uzdizanje svog oca na bansku čast potpuna su povijesna istina:

Hrabrost oca moga i vira jest bila
Kralja ugarskoga k sebi primilila,
I on mu od tada budući najdraži,
Beloga Belgrada hti da je na straži.
Tuj poslom junačkim po taj put poslova,
Da ga i harvackim banovstvom darova (159—164)

Doista, »hrabri i kralju odani Blaž Podmanicki«⁵⁹) postao je banom god. 1470, i to zbog svoje hrabrosti;⁶⁰) uskoro nakon izbora morao je braniti Beograd pred naletom Turaka.⁶¹)

Na povijesnim se činjenicama temelji i robinjin »djed«:

A dida joj banom znamo Majer Blaža,
On biše karstjanom zaščita i straža,
On Turke s načinom izagna iz Pulje,
Bivši jur Latinom smoklo do košulje.
Bio je tuj s nami, vitar ga ustavi,
Kada se s vojskami prik mora priplavi.
I našega zbora živi su još niti
Koji mu zgovora bili su dilnici (971—978)

Ekspedicija Blaža Podmanickoga (god. 1481) bila je presudna za istjerivanje Turaka iz Južne Italije.⁶²) Ne zna se, doduše, kada se (i kojim putem) odande vratio,⁶³) ali bi Lucićeva vijest da je usput skrenuo u Dubrovnik mogla biti istinita; potkrepljuje ju dubrovački vlastelin, i to ne samo svojom izričitom tvrdnjom nego i pozivajući za svjedoke neke seniore što su u tom času članovi dubrovačkog vijeća (»našega zbora«), a četiri i pol desetljeća ranije doista su u svom gradu mogli biti u društvu s Blažem Podmanickim.

6.

Istraživači *Robinje* u najnovije su vrijeme razjasnili neka važna pitanja: utvrđeno je da među bitne Lucićeve postupke ide alegorija,⁶⁴) a izrečen je i sud:

Ono u čemu treba tražiti misaonu osnovu »Robinje« jest pitanje uz koja i kakva to historijska lica veže autor glavne aktere svoje drame, i u kakvoj historijskoj situaciji.⁶⁵⁾

Alegoričnost osoba u Lucićevoj drami ogleda se u njegovoj glavnoj junakinji. Njena nesreća počinje sa smrću »Vlaskovom«, ali to i nije pojedinačna, već opća nesreća:

*Da sada poznaju, njegove cić smarti
Ova se varh naju nesrića rasparti (173—174)*

Ranije iznesenu pretpostavku da se iza alegorijske robinje krije onaj dio Hrvatske što je bio pod Turcima⁶⁶⁾ možemo potkrijepiti Lucićevom tvrdnjom o robinji:

*Ova jer kralju bi ugarskomu mila
Ne manje neg da bi p r a v a mu kći bila (5—6)*

U odjeljku 3. pokazali smo da je u Lucićevoj drami bitna opreka između sretne prošlosti i jadne sadašnjice, između »parvanje slasti« i »nevolje sadanje«. Gdje je granica tim dvama vremenima, pokazuje ovo mjesto:

*Zginuvši Vlasko ban (toj bi ime momu
Ocu) ne vele dan izajde po tomu
Da svoje počaše krajine prostirat
A stiskati naše Turci, i nas tirat,
I sela rubiti, davši jim svak pleće,
Jer se ozubiti ne ima tko veće,
Der tada biše čut svuda po rusagu
Vlaskovo ime slut, uminje i snagu.
Veljahu: sva hvalo, Vlasko, nam zginu ti
I nam je domalo za tobom zginuti,
Jer kada ti pade, nam se stanovito
U rukah pripade mač i kopje vito (331—342)*

»Vlasko« je Luciću simbol obrane Beograda (162); i njegovu bi smrt, dakle, trebalo poistovetiti s tim događajem, čime su Turci probili Korvinovu obrambenu liniju. »Ne vele dan« poslije toga (samo pet godina, tj. god. 1526) došlo je do mohačke bitke (na koju aludiraju i Lucićevi dalji stihovi),⁶⁷⁾ a uskoro i do prodora Turaka prema Beču.

Lucić je mogao živo pratiti tek nevolje što su došle sa Sulejmanom; kad su se zbivale ranije, bio je premlad a da bi ih potpuno shvatio. Ali znao je za njih, što izražava Derenčinovim riječima robinji:

*I jure pokripi od truda davnjena
Tvoj život prilipi, gospoje česmena (747—748)*

Tri robinjine situacije, izražene osebjunim Lucićevim nazivljem, mogli bismo ovako usporediti s poviješću:

»Parvanja slast« jest vladavina Matije Korvina, koji je, doduše, »stvorio prvu centralističku državu u srednjoj Evropi«, ali je također uspio onemogućiti »gotovo pola stoljeća... Turcima prodor preko Save u Slavoniju«,⁶⁸⁾ tj. donosio je relativnu opću sigurnost.

»Davnjeni trud« nastupio je s Vladislavom II i krbavskom tragedijom (1493), da se okonča vladavinom još slabijeg Ludovika II i potpunim rasulom. Nakon centralističkih postupaka Korvinovih nastupilo je vrijeme feudalne anarhije. U *Robinji* se uzrokom poraza ističe:

*Jer oni ki bihu od kraja daleče,
Pogibil ne mnihu da do njih doteče (345—346),*

a briga samo za svoje interese (sukladna neslozi kršćanskih vladara u otporu Turcima) navodi se kao uzrok zala i drugdje po Lucićevoju drami, pa se npr. očituje i u Derenčinovu prijekoru robinji:

*Prija bo pomoći njega si ne htila
Neg ti je pomoći potreba taj bila.
Veća je toj zloba od zloba svih družih
Ka ljutim podoba zvirem se u luzih,
Već ako na Ugrih pravda zapovida
Da nazad ide grih, pokora naprida... (561—566)*

To je — čak prema onovremenim pisanim izvorima — bila historijska istina.⁶⁹⁾

Napokon je kao razumljiv ishod došla »nevolja sadanja«. Spominjući »ugarskoga kralja«, Lucićeva drama ne čini razlike, ali se osjeća da onaj iz sretnih vremena nije identičan onome što je vladao 'za pada Beograda ili pred mohačku bitku. Jasno je također da robinja i Derenčin doista postaju simbolima ropstva i viteštva. Sve se dileme povijesnog trenutka prelamaju u zamišljenom sučeljivanju tih dvaju oprečnih stanja; događa se to u odlomku gdje Derenčin nastoji opovrći robinjine optužbe:

*Pokli diš da je bil podjamnik i hinac,
Jer nije slobodil tihe te zločinac.
Bi reć da u kralja desnica u tega
Ni jača i dalja negoli u njega,
Bi reć da razložno jest reći da hini
Čovik neuzmožno ki dilo ne čini (553—558)*

Moglo bi se pomisliti, dakle, da su varalice bili svi vitezovi i njihov vladar; prava je pak istina da samo nisu činili »neuzmožno dilo« (nemoguće djelo), tj.: da se nisu mogli oprijeti turskoj sili.⁷⁰⁾ Već se u mohačkoj bitki (god. 1526) pokazalo da je ta ocjena o vremenu Ludovika II, koji je bio posljednji ugarsko-hrvatski kralj, bila duboko utemeljena.

Lucić se, dakle, pri iznošenju povijesne istine služio alegorijom, ali dajući ipak onoliko realija koliko je trebalo da bi mu poruka bila prepoznatljiva. Ako je točno da su ga potakla rana djela Mavra Vetranovića, Lucić mu je dug vratio: *Tužba grada Budima*⁷¹⁾ zapravo je nova varijanta *Robinje*. Vetranović se, doduše, lišio dramskog oblika, ali se izjednačio s Lucićem plaćući zbog Mohača i Ludovikove pogibije (stih 275—280 *Tužbe*...) i uzalud dozivajući u pomoć »Matijaša« i »Janka vojvodu« (stih 143—170).

7.

Lucićev odnos prema Dubrovniku, izražen pjesmom *U pohvalu grada Dubrovnika*, postao je temeljem za rekonstrukciju cjelokupnog Lucićeva političkog nazora, pa je o tome napisana i posebna rasprava.⁷²⁾

Usprkos svim prethodnicima, jedan je istraživač u najnovije vrijeme⁷³⁾ iznova pročitao Lucićevu pjesmu te u tom navodnom panegiriku našao elemente kojima se Lucić mogao Dubrovčanima čak zamjeriti. Ako je, međutim, Lucić god. 1515, nakon bune, i vidio Dubrovnik uzor patricijske vladavine, vrijeme je taj stav moralo podgristi. Pošto je pao Beograd, a za njim Knin, Skradin i Ostrovia, pošto je napokon došlo i do mohačkog sloma, bilo je nužno s još više temelja nego ranije pomišljati da su na redu i drugi krajevi, pa i otok Hvar. Drugim riječima, pokazalo se da Turcima neće odoljeti diplomatska vještina, nego vojna moć. Iako nije donosila revoluciju, turska je provala bez sumnje izazivala i socijalne poremećaje, pred kojima je Lucić poslije hvarske bune svakako strepio: u njegovoj je drami zbog Turaka mlada feudalka postala robinjom, a odvjetak bana Derenčina morao se prometnuti u trgovca.

Pametnu i trijeznu Luciću svakako se razjasnilo da su događaji ozbiljni. Pokazalo se da briga o sebi samom nije moguća. Položaj Dubrovnika među čekićem i nakovnjem Lucić ističe i u *Robinji*, ali kao da ga ne komentira:

*U Dubrovnik koji viru štuje našu
I mirno pokoji s Turci na mejašu (55—56)*

Prave napomene uz to stanje tek će doći:

*A vam, martolosi, karvi se ne napit,
Ja ne znam kako si mogu se ustarpit!
Već što vam dah viru ja moju i k tomu
Neću da zamiru mistu se ovomu,
Drugdi se jeda li budemo gdi vidit,
S kim ste targovali hoću vam povidit (751—756)*

Za razumijevanje Lucićeve odnosa prema Dubrovniku u doba nastajanja *Robinje* bilo bi važno objasniti ključni stih: »Ja ne znam kako si mogu se ustarpit«. A on je sagrađen na jezičnoj homonimiji: oblik *si* može biti enklitički dativ povratne zamjenice i nominativ množine muškoga roda pokazne zamjenice *saj* ('ovaj'); oblik *mogu* jest prvo lice jednine ili treće lice množine prezenta. Objašnjenje tog stiha tražilo se na temelju prvih mogućnosti; druge bi pak dale ovakvo tumačenje: »Ja ne

znam kako ovi (tj.: Dubrovčani) mogu se ustarpit« da ne zapodjenu bojeve s Turcima. A to je — po svom pravom značenju — prije kritika nego pohvala tadašnjeg dubrovačkog položaja.

Budnim očima analitičara izmakle su također ne baš nevažne pojedinosti s kraja Lucićeve drame. Dubrovački vlastelin govori Derenčinu ove riječi o svom gradu:

... kojagodir snaga

Njegovih jest ramen, sva vam se podlaga (1003—1004)

Ta se spremnost očituje i predajom darova (1007), što je znak priznavanja vrhovne vlasti. U ranijoj Lucićevoj pohvali Dubrovniku tih pojedinosti nije bilo.

8.

Korijeni se Lucićevoj *Robinji* s potpunim pravom traže u »petrarkističko-leutaškoj atmosferi«. ⁷⁴⁾ Koliko se po sačuvanim književnim djelima zna, petrarkističko je pjesništvo u našim krajevima uhvatilo maha samo u južnoj Hrvatskoj (Dubrovnik, Hvar, Zadar). Mladi nam se Derenčin (kako ga daje Lucić) čini konstruiranim likom upravo stoga što, potekavši sa sjevera, postupa kao južnohrvatski »leutaš«. Njegova je rječitost, naime, »ovdje-ondje... zaodjenuta u običajne izraze tadašnje lirike«. ⁷⁵⁾

U *Robinji* se, ipak, nalazi izvanredno važno ali posve nezapaženo Lucićevo objašnjenje o izvoru Derenčinova leutaštva. Među robinjinim su jadikovkama i ovi stihovi:

A gdi su mimo dvor koji mi hojahu

I noću pod prozor pisance pojahu?

Pisance u kojih veljahu da sam ja

Kruna i dika njih i sunce kô jim sja (407—410)

Na Derenčinov izričit upit:

Oni ki himbeno, diš, da te dvoriše

I slatke vuhleno pisni govoriše

U kojih pridragom krunom te zovihu,

Plemeniti tragom bihu l' al ne bihu? (443—446)

robinja ovako odgovara:

*Znaj da su najbliže kralja⁷⁶⁾ ki me išću,
Gospoja srid hiže da jim se namišću (474—478)*

Lucić, dakle, izričito tvrdi da je u robinjinu sjevernom prebivalištu bilo pjesnika što su stvarali pjesme u kojima se upotrebljavaju poznate metafore *kruna, dika, sunce*, tj. petrarkističke pjesme. Štoviše, ti su se pjesnici nalazili u najbližoj okolini ugarskoga kralja.

Naravno, sve to može biti tek Lucićeva izmišljotina, ali ne treba smetnuti s uma ni kulturni krug što se bio okupio oko kralja Matije Korvina.⁷⁷⁾ Petrarka i petrarkizam tome su krugu bili dobri znanci: već je Vergerije stariji napisao životopis slavnog pjesnika, a Ivan Česmički (Ianus Pannonius) tvrdio je o svojoj sposobnosti:

*Želiš li stihove skladne na italski sročene način,
Takove dati će taj kakve Petrarka već dâ.⁷⁸⁾*

Kao što je već jasno istaknuto,⁷⁹⁾ u tom je krugu bilo mnogo naših ljudi, pa i onih iz južne Hrvatske.⁸⁰⁾

Ipak, trebalo bi učiniti vjerojatnom pretpostavku da je Lucić znao za Korvinov kulturni krug.

Ako igdje, o njemu je mogao čuti u Trogiru. Jedan od važnih članova toga kruga, kipar i graditelj Ivan Duknović (Ioannes Dalmata, Ioannes Duknovich de Tragurio, oko 1440 — poslije 1509), stekao je slavu najprije u Italiji, zatim je djelovao kod Korvina (vjerojatno između god. 1485. i 1488), da se potkraj života vrati u Trogir⁸¹⁾ i bez sumnje sa sobom donese uspomene na svoje zgrade u tuđini, pa i opis prilika na Korvinovu dvoru. Lucić se u Trogiru našao samo nekoliko godina poslije Duknovićeve smrti.

»Gizdavi perivoj tere gaj« što ga opisuje robinja pravi je mali »Parnassus Pannonii« (kao što bi rekao Katančić): tu se njeguje »svaka gizdava zabava« (355—356) i »razlike igre« (359), a osim ostalog pjevaju se »pisance«. Tu su i poznati *slavjici* (358) — ne samo uobičajeni ukras nego i riječ koja svojom osnovom podsjeća na Pribojevićevo veličanje Slavena i uvjeravanje da im ime potječe od riječi *slava*.⁸²⁾ Izvedenice od te osnove rado se dodaju robinji (500, 589, 613 i dr.), njenu ocu (165), banu De-

renčinu (942), a spominje se i »grad *slavan* Dubrovnik« (737); upravo je to neodoljivo nalik na spomenuto Pribojevićevo etimologiziranje. Lucićev perivoj kao da je prethodnik Zoranićevu »perivoju od Slave«.

9.

Jezičnoznanstvena istraživanja kojima su predmetom bili tekstovi starije hrvatske književnosti redovito je zaokupljalo pitanje kojem narječju po temeljnim osobinama jezika svojih djela pojedini književnik pripada. Budući da se gotovo uvijek odgovor mogao unaprijed znati (jer se dijalektalna pripadnost obično vrlo lijepo poklapa s književnikovim zavičajem), velikih dilema nije moglo biti. No Lucić je jedan od izuzetaka. U jeziku njegovih stihova odavno je primijećeno obilje nehvarskih (tj.: nečakavskih) osobina, a one su objašnjene kao dubrovački utjecaj.

Problem jezika već je u naših renesansnih pjesnika mnogo složeniji nego što se čini, a tome je dobar svjedok Zoranić, koji od sv. Jeronima preuzima izreku: »Sermo rudis usque ad cor penetrat, politus autem aures pascit.«⁸³⁾ Pokazuje se da je Zoraniću »prirodna riječ« bio njegov dijalekt (zadarski), iskvaren talijanskim utjecajem, a do »uglađene riječi« došao je tako što je svoj dijalekt popravljao, osobito uz pomoć »tumačenja blaženoga Hieronima«, tj. glagoljskih knjiga i njihova jezika.

Lucić je također zaokupljen mislima o »uglađenoj riječi«: *Robinji* želi »da bi načinom ne lihala«;⁸⁴⁾ jednom od znanaca ističe odličan stil (»Jer, mnju, zukom slajim začinješ i *perom* / Pišeš mnogo *glajim* neg Virgil s Omerom«),⁸⁵⁾ itd. Pa i u samoj *Robinji* otvoreno hvali lijep jezik glavnih protagonista; dvorkinja Pera kaže o Derenčinu: »Ovako ter začē *besidom zvoniti*« (800) i o robinji: »*Riči* mu potoči, *jak perle* da niže (856). Štoviše, način govora znak je podrijetla (naravno, plemićkog). U tom smislu izriče Derenčin pohvalu robinji:

*Pokli se običnom*⁸⁶⁾ *tome ričju tvojom*

Pravom gospodičnom kažeš i gospojom (197—198)

i ona Derenčinu:

Da pravo za reći, po tom što besidiš,

Targovca nič veći meni se ti vidiš (221—222)

Današnji će čitatelj ipak posumnjati u netom iznesene tvrdnje. Kakav je to »sermo politus« u kojem se »gospoји« može kazati:

*I tvoja tim gadi lipost se pridraga
I toga, znaј radi Bogu si nedraga (523—524)*

ili joj pak prvi slučajni namjernik smije već na početku razgovora iznijeti ovakvu ponudu:

*Tere milovati meni te jest sila
I sve virovati što si govorila (213—214)*

Kakva je to, nadalje, »gospoја« što sve izjave ove vrste prima s oduševljenjem, čak hvaleći sugovornika?

Rješenje tih pitanja očigledno valja tražiti u semantici, a pritom će, začudo, priručni rječnik uz izdanje u PSHK pomoći manje nego kakav oskudni rječnik staroslavenskog jezika.⁸⁷⁾ Iz tog pomagala saznajemo da stsl. *gaditi* znači 'koriti, kuditi', a *milovati* da je 'smilovati se; naći smilovanja (u nekoga)',⁸⁸⁾ što — jedno i drugo — potpuno objašnjava navedena mjesta iz Lucićeve drame.

U Derenčinovo podrijetlo — vidjeli smo — robinja je posumnjala zbog njegovih riječi, i to čim je po drugi put sudjelovao u dijalogu s njom. Kritična je Derenčinova replika ovo:

*Ne hotij smart želit toliko još mlada
Da ufaj veselit, ako si ikada
I počni od totu misalcu jur drugu
Mislit o životu veselu i dugu.
Jer čovik, neka viš, tej varsti ne budu
Da sa mnom izgubiš beside zaludu.
Pokli se običnom tome ričju tvojom
Pravom gospodičnom kažeš i gospojom,
Znaј da ја opojih i pamet i dušu,
Jer slast riči tvojih dâ mi da okušu.
Zato, tako te čast nigdare ne ostavi,
Tvoje mi riči slast opeta pojavi.
I tako t' velikom tuga se zaplati
Radostju i dikom, hotij mi kazati*

Po ki se put srića tvoja priobrazi,
Kako li nesrića ovaj te porazi.
Jer tako takova gusa me ne stala
I ugodna ova družba ne ostala,
Tako mi dobiti od targa ki vodim,
Tako mi hoditi zdravo kuda hodim,
Sarce moje truti poča jad najgori,
Otkad mi dâ čuti tugu kâ te mori.
Tere milovati meni te jest sila
I sve virovati što si govorila (191—214)

Ne može biti nikakve sumnje da robinja navedeni tekst ocjenjuje stilistički. Gotovo smo skloni požaliti što nije nabrojala sve one Derenčinove riječi zbog kojih je izrekla pohvalu. U dešifriranju tajne bespomoćnima nas ostavlja i povijest našega književnog jezika koja je oduvijek tekstove starih hrvatskih pisaca voljela prikazivati stilski ravnima. Stoga se moramo izložiti svim zamkama eksperimentiranja.

Izlazeći na taj sklizavi put, valja nam pretpostaviti da je Derenčin iznenadio robinju tako što je obične stvari izražavao neobičnim riječima. Doista, u stihovima:

Po ki se put srića tvoja priobrazi,
Kako li nesrića ovaj te porazi

nalazimo riječi kojima Lucić inače poznaje u našem jeziku mnogo običnije sinonime: *prominiti se* i *udriti*.⁸⁹⁾ Derenčinov (tj. Lucićev) izbor riječi ponovo se potvrđuje u stsl. jeziku: *prěobraziti se* 'promijeniti se', *poraziti* 'udariti, tući'. Posve se lako može pokazati da u tekstu ima i drugih takvih riječi: *besida* (196) = stsl. *besěda* 'riječ, govor'; *opojiti* (199) = stsl. *opojiti* 'dati piti, napojiti'; *truti* (211) = stsl. *truti*, *trovo* 'trovati'; *jad* (211) = stsl. *jadъ* 'otrov'.

U variranju jednine i množine (»tome ričju tvojom«, 197 — »slast riči tvojih«, 200 — »tvoje... riči slast«, 202) mogla bi se naslutiti sinnegdoha (jedinina mjesto množine); zapravo, igra se sastoji u smjenjivanju leksemâ *rič* 'govor' (= stsl. *rečъ* 'govor') i *rič* 'riječ' (pri čemu je druga svojstvena, između ostaloga, čakavskom narječju).

Upravo obavljenoj analizi jedina je svrha da pokaže kako u Lucićevoj *Robinji* ima leksema koji se — s jednakim značenjima — mogu naći

i u tekstovima na staroslavenskom jeziku. Jesu li takvi leksemi preuzeti iz tog izvora ili su pak bili arhaični rječnički sloj što ga je, kao svoju vlastitost, čakavsko narječje nosilo iz vremenâ prije Lucića — ne želimo naprećac kazati. Jedino moramo upozoriti da se u tekstu *Robinje* ističe kako su joj glavni protagonisti iz najvišeg feudalnog sloja.⁹⁰) Biti plemićem značilo je i potjecati od stara roda, a to izražava Derenčin pita-jući o robinjinim udvaračima:

Oni kî himbeno diš, da te dvoriše

.

Plemeniti tragom bihu l' al ne bihu?

Ako l' jim biše rod i kuća davnjena,

Bišu li jur izrod svojega plemena? (443 i 446—448)

Među odlikama »davnjena« roda svakako su morale biti i »davnjene« jezične osobine.

10.

Čak i pretpostavka da su naši renesansni pisci mogli nasljedovati jezičnu starinu što se prenosila pismenim putem odavno se brižljivo nastoji zatrti u zametku. Pa ipak, prijeko je potrebno iznova postaviti pitanje što svojom jednostavnošću i neposrednošću izaziva nedoumicu:

Jesu li renesansni hrvatski pjesnici poznavali glagoljicu i ćirilicu? To se pitanje može i modificirati:

Jesu li naši književnici poznavali pisma za koja se onda (npr. na Hvaru) moglo — s Pribojevićem — kazati da se njima »u naše vrijeme služe susjedi naše g kraja u svetim i svjetovnim poslovima«?⁹¹)

Negativan odgovor — ne može biti sumnje — pokazao bi naše renesansne pjesnike ignorantima bez premca. Potvrđan pak odgovor ne možemo dati zbog nedostatka dokaza: po pravilu oskudni podaci o pojedinim pjesnicima ne sadrže vijest o njihovu poznavanju ili nepoznavanju glagoljice i ćirilice. Ako se spomenuto pitanje postavi samo za Lucića, opet su podaci što bi nas mogli dovesti k sigurnu odgovoru davno propali; ako su u množini »različih knjig ter pisam« što su bila »u zapušćene

shrane nepomnjlivo zavaržena«⁹²⁾ postojali i glagoljski, odnosno ćirilčki tekstovi, uništio ih je vjerojatno sam Lucić čineći god. 1519. izbor svojih djela, ili su pak nestali u kasnije vrijeme.

Na pitanje što smo ga iznova postavili književni su i jezični povjesničari uvijek — sve do najnovijeg vremena — imali pripremljen negativan odgovor. Nisu ga izricali, nego podrazumijevali, a upravo je tu implicitnost bilo najteže opovrgavati. U svojoj ranoj fazi Tomo Maretić, na primjer, piše pregled povijesti naše latinice i u njegov predgovor stavlja ovu formulaciju (koja odaje više odlučnosti nego obrazloženosti):

Dalmatinski su i čakavski pisci imali dosta prilike, da po glagolici udese latinska slova za hrvatski jezik, ali su oni radili, kao da glagoljice nije nigda na svijetu bilo. Da je s kojom srećom udarena za temel ćirilica ili glagolica i prema tijem pismima da je latinsko pismo prerađeno, bio bi hrvatski pravopis u staro doba mnogo jednostavniji i boli. Što su se naši stari ugledavali u azbuke drugih naroda, koji su pisali latinskim slovima, tijekom nje su odavali svjedočanstva, da su se ozbilno zamislili u potrebe hrvatskoga jezika.⁹³⁾

Maretić u svoj pregled, istina, nije uvrstio književnika o kojem raspravljamo,⁹⁴⁾ ali se svi zaključci moraju protegnuti i na Lucića.⁹⁵⁾ Za navedenim riječima iz *Istorije hrvatskoga pravopisa latinskim slovima* jasno se nazire strog sudac što izriče pravorijek na temelju indicija: prezir prema domaćim pismima i ksenomanija imale bi biti tragične krivnje naših »dalmatinskih« i »čakavskih« pisaca — krivnje što ih Maretić ničim nije dokazao.

Njegovoj knjizi prethodio je dosta dug period (koji je nastupio s drugom polovinom 19. stoljeća, odnosno s otkrićem Bašćanske ploče), kada su se u vršku filološkog zanimanja našli stari tekstovi pisani glagoljicom. Paleografske, jezične i druge osobitosti glagoljskih spomenika zahtijevaju potpun angažman. Osim podvojenosti što se naslućuje iz Maretićevih riječi oblikuje se nazor da su za pitanja povijesti starije hrvatske književnosti moguća dva tipa istraživača: onaj koji jest stručnjak za glagoljizam i drugi koji to nije. Branko Vodnik piše *Povijest hrvatske književnosti*, ali mu početni dio (pod naslovom *Hrvatska glagolska književnost*) posuđuje Vatroslav Jagić.⁹⁶⁾ Pošto su autori obavili posao bez

ikakve međusobne suradnje, svaki za sebe, i pošto su pri sklapanju sastojaka u cjelinu nesretno odabrali poneki termin, starija je hrvatska književnost prikazana u dva doba koja se vremenski poklapaju. U knjizi o kojoj je riječ, naime, prvo se doba proteže i na »razdoblje glagolske knjige od god. 1483. — 1630.«⁹⁷⁾ zatim »razdoblje glagolske književnosti od 1630. — 1750.«⁹⁸⁾ i, napokon, »razdoblje od kraja XVIII. do kraja XIX. stoljeća«,⁹⁹⁾ a drugo doba, prema Vodnikovim riječima, »zaprema vrijeme od druge polovice XV. do svršetka XVIII. stoljeća«. ¹⁰⁰⁾

Kada se pak ta dihotomija *glagoljsko* — *neglagoljsko* nekritički primijeni, mogu se iz nje povući upravo tužno netočni zaključci. U srednjim školama namijenjenom međuratnom jezičnopovijesnom udžbeniku,¹⁰¹⁾ iz kojeg su svoje prve spoznaje crpli i mnogi budući slavisti od struke, o razmatranom se problemu kaže:

*Na teritoriji Dalmacije razvijaju se uporedo, ali nezavisno jedna od druge, dve različite književnosti. Jedna živi na severozapadu Dalmacije i u Hrvatskom Primorju — to je književnost glagoljska.*¹⁰²⁾

I dalje:

*Nezavisno od te, čisto pučke književnosti, razvila se u dalmatinskim gradovima gradska, učena, »moderna« književnost koja nije imala tako tesnih veza sa širim narodnim slojevima. Ona se javlja u Srednjoj Dalmaciji i u Dubrovniku.*¹⁰³⁾

U zaključku se,¹⁰⁴⁾ doduše, ne poriče da su naši renesansni književnici imali jezičnih uzora u prethodnim razdobljima, ali se takvima od glagoljskih tekstova priznaju samo oni što pripadaju u »niži stil« (glagoljske isprave i statuti 13—15. stoljeća), a mogući uzori »višeg stila« nalaze se samo među latiničcima (lekcionari i zbornici vjerskog značaja). Kao mogući prethodnici isključeni su, dakle, glagoljaško pjesništvo, dramatika i crkvene knjige u užem smislu (misali i sl.). Napokon, u jezik renesansnih književnika osim čakavske osnovice dopušta se samo štokavsko naslojavanje, pa se i ono — osobito kad je riječ o Luciću — svodi isključivo na utjecaj dubrovačkih pjesnika.

Maretićeve su se slutnje pretvorile u Poljančevu izričitost: »glagoljskoj književnosti suprotstavljena je »gradska, učena, 'moderna' književnost« što je temeljito olabavila svoje veze s narodom. Književnopovijesna oblast ravnopravno sudjeluje u tom podvajanju te ga obogaćuje stvarajući i druge opreke riječi (kao što su *stihotvorac* i *pjesnik, stari i novi, skromni i bogati*). Kombol piše:

*Književna kultura novih pjesnika, obogaćena čitanjem klasika i pjesničkih djela bogate talijanske književnosti, bit će neisporedivo veća nego kod skromnih starijih stihotvoraca.*¹⁰⁵⁾

Zaslugom temeljitih znanstvenih istraživanja u naše vrijeme pokazuje se, međutim, da ti »skromni stariji stihotvorci« ni novcem ni duhom nisu bili onoliko siromašni koliko ih bijaše glas te na javu izlazi i njihov jasan kulturni profil i znatne književne pretenzije.¹⁰⁶⁾ Kad s njima ne bi bilo tako, teško bi se moglo dogoditi da upravo pred skupom »novih pjesnika« jedan latinist Jeronima — smatranog meštrom naših glagoljaša — nazove »ona najveća dika učenjaka« i pohvali ga zbog želje da »proslavi materinski jezik«.¹⁰⁷⁾

Budući da Lucića u Maretićevoj *Istoriji*... nema, moramo ga nadomjestiti. Neka mu bude čast i neka ga zamijeni velikan: Marulić jedan od *najučenijih* ljudi svojega doba, ali i onaj što je »na raskršću vremena i po svojem gledanju na svijet *bliže srednjem vijeku* nego renesansi«. ¹⁰⁸⁾ Nalazeći se tako na razmeđu epoha i budući »drugom luči našega jezika«, Marulić je postao ličnošću oko koje se ispleše potpuno proturječne tvrdnje: Maretić i Poljanec optužuju ga za prezir prema slavenskim grafijama, Hamm¹⁰⁹⁾ mu dopušta poznavanje glagoljice, a Kulundžić¹¹⁰⁾ čak dokazuje kako je *Judita* prvotno objavljena u glagoljskom izdanju.

Iako su Hammova i Kulundžićeva teza potkrijepljene argumentima, pri dokazivanju Marulićeva poznavanja glagoljskog pisma nisu se dovoljno služile važnim, grafijskim podacima.

U tom smislu treba početi s Maretićevom tvrdnjom. Njegova ideja o ćirilici i glagoljici kao mogućim, ali neiskorištenim uzorima za reformu latinice doista je vrlo maglovita. Iz odnosa, na primjer, ćirilske slova

II : Ч, З : Ж, С : III ne izlazi nikakav na latinicu primjenljiv grafijski postupak kojim bi se — uz modifikaciju slova c, z, s — dobili novi znakovi za foneme |č|, |ž|, |š|. Posve je sigurno, dakle, da u samom glagoljskom (ili ćirilskom) pismu nisu postojali grafijski načini za prilagođivanje latinice fonološkom sustavu hrvatskog jezika.

Ali bi odraz glagoljice i ćirilice trebalo potražiti u nekim pravopisnim tančinama naših starih književnika. Autor *Judite* piše *istinni* i »slične riječi, koje se u staroslov. jeziku svršuju na -НѣНѣ«,¹¹¹) a geminacija u takvim primjerima nije radi kratkoće prethodnog vokala.¹¹²) I grafijska skupina -ngn- u obliku *konjikov* (originalno: *chongnichou* — marginalija uz 164. stih prvog libra) zapravo je latinička transkripcija starog segmenta -нѣн- (stsl.: КОНѢНИКѢ), a ne poseban, krivom etimologijom uzrokovan način bilježenja fonema |nj|. ¹¹³) Osim toga, Marulić (kao u njegovo vrijeme i ostali naši književnici što se služe latinicom) miješa fonetski način pisanja s etimološkim, a potonji se najbolje može objasniti kao ostatak pismenog nasljeđa što se inercijom prenijelo iz vremena dok su se u pismu bilježili poluglasi.¹¹⁴)

Ima, međutim, i argumenata izvan tekstova renesansnih hrvatskih pjesnika. Do njihova vremena (tj. do potkraj 15. st.) u našoj se pisanoj praksi samo sporadično javljajući, latinica postaje jedino pismo što ga oni upotrebljavaju; uzroci su dobrim dijelom praktični: brže pisanje i izgledi na lakše tiskanje. Pa ipak, osobito do sredine 16. stoljeća, pjesnici koji upotrebljavaju latinicu pokazuju posve jasne znake svijesti o »je-ronimskoj tradiciji«. Vrlo bi se teško moglo prihvatiti da u tu svijest glagoljica jest uključena, a ćirilica nije. Svjedočanstva o snažnoj prisutnosti domaće književne tradicije u kratkom se vremenskom rasponu javljaju u četiri najvažnije književne sredine. Osim Hvara s Pribojevićem i Zadra sa Zoranićem važni su u tom smislu Dubrovnik i Split. U Dubrovniku se gotovo istovremeno s latiničkim *Ranjininim zbornikom* (započetim 1507) piše ćirilicom *Libro od mnozijek razloga* (1520). Na splitskom je području u Marulićevo vrijeme već cvala upotreba zapadne ćirilice (bosančice) u poslovne svrhe (Pribojevićevim riječima: »u... svjetovnim poslovima«),¹¹⁵) a unapređivali su je osobito franjevci. Sam pak Marulić u *Juditi* (pisanoj 1501) spominje »začinjavce« i proriče Juditinu slavu »dokle zemlja ova / bude na karte folj slovinjska čtit slova«, a osim toga prevodi na latinski Dukljaninovu kroniku, i to s predloška što je bio pisan jednim od domaćih pisama, ali se nije posve jasno utvrdilo kojim.¹¹⁶)

U našim je krajevima slavensku jezičnu tradiciju simbolizirao sv. Jeronim. Slaveći ga u svojem govoru (održanom god. 1525),¹¹⁷) Pribojević učenim Hvaranima zacijelo nije otkrio ništa nepoznato. Zanimljivo je ipak što Jeronimu pripisuje da je izumio »nova slova« i »novi jezik«.¹¹⁸) Istaknuto je kako Pribojević pritom miješa pojmove pismo i jezik,¹¹⁹) ali upravo to miješanje pokazuje da su naši renesansni književnici, promatrajući vlastitu tradiciju, slavensko pismo i jezik smatrali nedjeljivom cjelinom te ih tako — povezane — držali bitnom sastavnicom domaćega književnog nasljeđa.

Tu atmosferu izvrsno opisuje Šimun Kožičić u *Knjižicama od žitja rimskih arhijereov i cesarov* (koja je glagoljicom tiskana u Rijeci 1531, tj. samo sedam godina poslije Marulićeve smrti, odnosno otprilike kad je nastajala Lucićeva *Robinja*). U posveti Tomi Nigeru Čarnoti (od kojeg se nisu sačuvala djela na hrvatskom jeziku) Kožičić se tuži na oskudicu domaćih knjiga:

*I te ježe imut, tako su nakazane lažnimi pisci i zalimi
tlmači, da smo se sramovali mnozi našim jezikom, ježe
prociniti dobro moreš ti i vsaki ini, ki znajet
djačku knjigu i našu.¹²⁰)*

Kožičićeve su riječi upravo magistralno svjedočanstvo: ljudi koji su poznavali i latinicu i »slovinjska slova« nisu u južnoj Hrvatskoj tog doba bila nikakva rijetkost. Među njih, naravno, valja također ubrojati Marulića, pa i Lucića.

12.

Još i u naše dane čest je dojam da su prije 19. stoljeća sredstvom za bilježenje staroslavenskog jezika mogle biti samo glagoljica i ćirilica, a pisanje tog jezika latinicom da je moguće tek u novije vrijeme, i to samo u znanstvene svrhe.

Ipak, leksem *slovo* sa značenjem 'riječ' — čak kada je zapisan latinicom, i to npr. u Hektorovićevu *Ribanju i ribarskom prigovaranju* (»Plesnuv se reče: nut! Věć slova *ne reče*«,¹²¹) bez sumnje je leksički staroslavenizam.¹²²)

Prodiranje staroslavenizma u djela renesansnih hrvatskih pjesnika uočeno je već dosta rano. U izdanju Marulićeva djela od god. 1901. Marcel Kušar donio je *Rječnik nepoznatih i neobičnih riječi i značenja Marulićeve »Judite«* pa je među ostalim kraticama naveo ove: »star(inska riječ ili značenje, poznato već u stsl. jeziku); — st(aro)sl(ovenski)«. ¹²³⁾ Staroslavenizme (kratica: stsl.) u Marulića vidio je Kušar tek u nekim morfološkim pojavama, ¹²⁴⁾ ali ni to nije dosljedno proveo; ¹²⁵⁾ obilje pak riječi objasnio je kao leksički sloj koji je, doduše, postojao u staroslavenskom, ali ga je kao vlastito blago imalo i čakavsko narječje. Time se samo nadovezao na shvaćanje što je već prije postojalo. ¹²⁶⁾ Dok je Štefanić uglavnom prenio Kušarov rječnik, ¹²⁷⁾ ali odustajući od oznaka koje upućuju na staroslavenski, Hraste smatra da u Marulića:

Ima riječi uzetih iz lekcionara i ostalih kulturnih spomenika, dakle književnih. ¹²⁸⁾

Osvrćući se na one »domaće riječi Marulićeva jezika« koje se danas ne pojavljuju u srednjodalmatinskim čakavskim govorima, Hraste ih navodi petnaestak. ¹²⁹⁾

Spomenuti autori, doduše, ne određuju nikakav siguran način da se dokaže kako su riječi o kojima govore doista bile svojstvene čakavskom narječju; ali znaju i da na pomolu nije nikakva metoda kojom bi se dokazalo suprotno: da su došle pismenim putem (iz staroslavenskih knjiga).

Znatno je dalje pošao Hamm. On je jasno pokazao ¹³⁰⁾ da su u Marulićevu *Juditu* uzete iz staroslavenskog neke riječi (npr. *selik*, *grdinja*, *kičma* 'kosa' i dr.), ali misli da je to pjesnik mogao učiniti čak podsvjesno. ¹³¹⁾ Pri identificiranju staroslavenizama Hamm poređuje Marulićev spjev s *Juditom* u glagoljskim tekstovima. Ta se metoda, ipak, može primijeniti samo na oštro ograničen broj naših renesansnih djela (tj. na ona s tematikom iz Biblije). I u drugoj raspravi ¹³²⁾ ostaje dosljedan te se ne podvrgava Rešetarovu mišljenju prema kojem najstariji naši petrarkisti u jezičnom smislu »nisu imali prethodnikâ« jer izvorom riječi za njihove ljubavne pjesme nisu mogle biti crkvene knjige. ¹³³⁾ Nasuprot tome, govoreći o Držićevim participima, Hamm pokazuje kako je taj pjesnik »znao posegnuti i za crkvenoslavenskim oblicima (*letuštih* ptica IX, *gorušte* sunce, *svitlušte* zvijezde XCVII)«. ¹³⁴⁾ Ne govoreći posebno o

putovima iznalaženja staroslavenizama u ovoj vrsti tekstova, Hamm odaje način: prema fonetskom razlikovnom sredstvu (staroslavenško št nasu-prot hrvatskom ć). Ta metoda ipak može velik broj staroslavenizama ostaviti neidentificiranima: u mnogima i nije moralo biti fonetskih diskriminacija.¹³⁵)

13.

Ako se pak vratimo Luciću i želimo pokazati mnogovrsnost njegovih jezičnih vrela, dovoljno je pažljivo analizirati jedan jedini dvostih iz *Robinje*, i to:

*Veća je toj zloba od zloba svih družih
Ka ljutim podoba zvirem se u luzih (563—564)*

Čakavizmom (tj. osobinom Lucićeve dijalekta) mogli bismo označiti sažeti lik upitno-odnosne zamjenice (*ka*). Štokavizme ovdje vidimo trovrsnima te bismo jednu pojavu pripisali novoštokavskim govorima općenito (gram. morfem *-a* [mjesto čak. — Ø] u gen. mn. imenice: *zloba*), drugu južnim štokavskim govorima, osobito dubrovačkom (sibilarizacija u množini pridjeva: *družih*), a treću folklornoj štokavštini (ukrasni pridjev *ljut*). Naprotiv, primjeri *podoba* i *zvirem* mogu se smatrati staroslavenizmima.

Za gram. morfem *-em* (*zvirem*) u dat. mn. i-osnova postoji objašnjenje da je preuzet iz jo-osnova muškoga roda.¹³⁶) No valja istaći da u Lucića postoji i morfem *-eh*, također u imenica i-osnova, i to u lok. mn.:

*Vas svit Derenčina, tvojega još dida,
I hrabra i smina u pisneh povida (939—940)*

Lokativno *-eh* ne može se, međutim, objasniti nikakvim utjecajem jo- osnova. Objema morfemima (*-em* i *-eh*) izvor se nalazi u stsl. *-ьтъ* *-ьхъ*. U tim se morfemima već u staroslavenskom početni poluglas sporadično vokalizirao u *e* (*емъ*, *-ехъ*: *потъмъ* || *потемъ*; *потъхъ* || *потехъ* i sl.),¹³⁷) te je opravdanije uzeti da su morfemi *-em* i *-eh* u Lucića (kao i u drugih renesansnih hrvatskih pjesnika koji ih upotrebljavaju) došli pismenim prenošenjem, i to najvjerojatnije iz crkvenih knjiga. Na isti

se način mogu objasniti arhaični i rimom uzrokovani nominativi množine m. r. *dvorane, karstjane*, koji se javljaju paralelno s onima što odgovaraju današnjem stanju (*grajani, Dubrovčani*).¹³⁸⁾

Istakli smo da se vrlo mali broj staroslavenških riječi odaje fonetском osobinom (npr. *št* u *gorušti*). Leksemi tog podrijetla većinom ne donose ništa što bi odudaralo od fonološkog sustava npr. Lucićeva jezika; fonemi u liku *pisneh* također su posve »obični«. No takav lik možemo upravo u Lucićevu jeziku dovesti u odnos (pa i u konfrontaciju) s dubletnim likom *pisnih* (pjesma u *pohvalu grada Dubrovnika*):

*Jošće mu daj sriću, u pisnih, moj Bože,
Da slavu još veću k slavi mu prilože.*¹³⁹⁾

Upitno-odnosna zamjenica prilagođena je u PSHK današnjem načinu pisanja (*što*); Lucićeva izvorna grafija pokazuje da je to upravo *čto*.¹⁴⁰⁾ Teže bi bilo ustrajati pri tvrdnji kako je to štokavizam nego dopustiti mogućnost da je riječ o staroslavenizmu (< *čto*).

Već je ranije ustanovljeno da se Lucić u *Robinji* služio jezičnim (osobito leksičkim) elementima iz naše srednjovjekovne književnosti, ali pravi izvor tih elemenata nije označen;¹⁴¹⁾ i ovdje smo (u odjeljku 9) upozorili na nekoliko takvih leksema. Preostaje da pokušamo odrediti način za njihovo identificiranje.

Važna je osobina tih leksema da se u tekstovima pojavljuju kao sinonimi običnijim, u našem jeziku često upotrebljavanim riječima. Tako se npr. osim riječi *pečal* javljaju *tuga, žalost* (odnosno njima srodne):

*I tebe sad mojim sarcem ja ne žalit
Ne mogu i tvojim zlom se ne pečalit,
Samo jer obična dekla si i lipa
I u svem prilična njoj lišca i kipa,
Ter mi se u tuzi zaviija sardašce
Kako tuj da uzi mē žarko sunašce* (633—638)

Ta sinonimna upotreba staroslavenizama svojstvena je, uostalom, i drugim našim petrarkistima, pa i Lucićevoj ranoj fazi. U 6. »pisni ljuvenoj«, na primjer, on varira sinonime *pogled* i *pozor* (stsl.: *pozorъ* 'pogled') te stih i glasi:

Vilo kâ imaš moć u pozoru tvomu,

a stih 5:

*Nu mi rec' otkuda tvoj pogled medeni.*¹⁴²⁾

Da bi se u jeziku kojega našeg starijeg pisca moglo ustanoviti postojanje arhaičnih jezičnih elemenata (upravo: staroslavenizama), treba:

1. utvrditi dubletnost (*pisneh* || *pisnih*; *čto* || *ča*) ili sinonimnost (*pozor* || *pogled*);

2. uvjeriti se da jedan član para postoji u staroslavenском ili je iz njega mogao poteći (morfem *-eh*; *čto*; leksem *pozor*).

Kad je riječ o leksemima, oni će se, naravno, staroslavenizmima smatrati to opravdanije što im je manje izmijenjeno značenje.

14.

Na opisani se način može u jeziku *Robinje* prepoznati znatan broj leksičkih staroslavenizama. Naravno, postoje i takvi kojima u Lucića ne možemo potvrditi sinonime; no već to što smo identificirali prve daje nam pravo da i druge smatramo staroslavenizmima.

Za ilustraciju evo nekoliko takvih riječi iz Lucićeve *Robinje*: *besida* 'riječ, govor' [stsl.: *besěda* 'riječ, govor']: Jer čovik, neka viš, tej varsti ne budu / Da sa mnom izgubiš *beside* za ludu 195—196. — *blag* 'blažen (pored običnog značenja)' [stsl.: *blagъ* 'valjan, dobar, blag']: Zato se ja scinju sričan i *blag* dosti 61. — *bolizan* 'bolest, žalost, bol' [stsl.: *bolěznъ* 'velika bolest, bol; jad; patnja, stradanje']: Na neka opeta tamo se povrati, / Odgdi ju taj kleta *bolizan* uvrati 329—330. — *črida* 'niz, red; stado' [stsl.: *črěda* 'stado; red']: Tuj ti me na *čride* dvorkinje dvorahu / I moje *beside* pomnjivo zorahu 273—274. — *daleče* 'daleko' [stsl.: *daleče* 'daleko']: Jer oni ki bihu od kraja *daleče*, / Pogibil ne mnihu da do njih doteče 345—346. — *gaditi* 'koriti, kuditi' [stsl.: *gaditi* 'koriti, kuditi']: I tvoja tim *gadi* lipost se pridraga / I toga, znaj, radi Bogu si nedraga 523—524. — *hitrost* 'lukavština' [stsl.: *hytrostъ* 'varka, lukavost; umijeće']: Da Bože, hvala ti, ki tvojom milosti / Dâ mi se čuvati njegove hitrosti 493—494. — *jad* 'otrov' [stsl.: *jadъ* 'otrov']: Naša su začula gospoda kako je / *Jadom* tebe trula nesrića, gospoje 991—992. — *jak* 'kao' [stsl.: *jako* 'da, kada, kako, gdje; jer'; također: *aky, jaky*]: *Jak* da

ju prodali nisu ni cinili 81. — *korablja* 'lađa, brod' [stsl.: korablъ || korablja || korabъ 'lađica']: I činit da sprave *korablje*, neka te / Do vaše države, ka Senju, poprate 743—744. — *listi, lizu* 'ljesti, penjati se, uzlaziti' [stsl.: lěsti, lězo 'ići']: Koju jer nablizu ovdika jur vidim, / Na nebo ja lizu ter se ne navidim 69—70. — *liše* 'osim, bez, samo, nego, nego samo; preko mjere, više' [stsl.: liše (komp. od liho) 'više, iznad toga']: *Liše* što prijati blaga ćeš i pinez, / Grade ćeš vladati, gradom ćeš biti knez 467—468. — *nadijati se* 'nadati se, ufati se, pouzdavati se' [stsl.: naděti se || nadějati se 'nadati se, ufati se']: I ja ti se šteti ovoj ne *nadijah* / Koja mi doleti, ajme, kad ne mnijah 349—350. — *osoba* 'pojedinačno, odjelito' [stsl.: osobъ 'samo po sebi, odvojeno, posebno']: Věc neg se podoba, věc neg smo pitali, / Skupa i osoba vi nas ste čitali 1035—1036. — *pače* 'štoviše; radije, više' [stsl.: pače (s gen.) 'više nego; iznad']: *Pače* zasluživši, upadoh u nezdrav 616. — *pečal* 'bol, tuga, žalost, jad, bijeda, nevolja' [stsl.: pečalbъ 'briga, nevolja; tuga, muka, žalost']: Jer ti ću *pečali* moje doskazati, / Ali t' mi dat ali pomoć mi ne dati 235—236. — *poguba* 'nevolja' [stsl.: poguba 'kuga; nevolja; gubitak']: On mnokrat odvrati svojih od *pogube* / I Turke polati jak sokol golube 943—944. — *pospih* 'pospijeh, brzina, hitnja, žurba' [stsl.: pospěhъ 'hitnja, brzina, žurba; revnost']: A zatoj hodite, toj dobro počelo / *Pospihom* vodite da dojde na čelo 75—76. — *raba* 'robinja, ropkinja; služavka, sluškinja' [stsl.: raba 'služavka, službenica; ropkinja']: Jer tebe čestita sva slava dostoja, / A ja kupovita *raba* sam li tvoja 859—860. — *skončina* 'konac, kraj, svršetak; smrt' [stsl.: končina 'konac, kraj, svršetak; smrt']: Dopokom kada se najde pri *skončini* / Vitez, stotima se viteški zamini 947—948. — *slid* 'trag, slijed' [stsl.: slědъ 'trag, slijed']: A oni skupiše hitro se po *slidu*, / Ter me opstupiše i zadu i spridu 375—376. — *sluti, slovu* || slovem 'sloviti, biti na glasu, biti slavan' [stsl.: sluti, slovo 'sloviti, biti na glasu, pročuti se, biti slavan']: Der tada biše čut svuda po rusagu / Vlaskovo ime *slut*, uminje i snagu 337—338. — *strana* 'zemlja' [stsl.: strana 'zemlja, kraj']: Mili druži, i věc nego druži mili, / Sve *strane*, mogu reć, sa mnom ste shodili 35—36. — *svada* 'svađa, raspra, prepirka, zavada, neprijateljstvo, suprotstavljanje' [stsl.: sьvada 'svađa, prepirka, borba']: Neg da se s visoka mǎ slava ne pade, / A s moga uzroka kraljeve cić svade 699—700. — *svit* 'savjet, vijeće' [stsl.: sьvětъ 'vijeće, savjet']: Tih biše u svitu, smin i barz na dilo, / Toj mu je po svitu slavan glas ponilo 941—942. — *svita* 'haljina' [stsl.: svita 'haljina']: Jer

vridne mē svite, mǎ mladost kē nosi, / Sve mi su raznite od zlih marto-
 losi 301—302. — *tegota* 'težina, teret, jad' [stsl.: *tegota* 'teret, breme,
 tegoba']: A ne me na ovoj dohranit života / Da mi si ti pokoj, a život
tegota 187—188. — *truti* 'trovati' [stsl.: *truti*, *trovo* 'trovati']: Sarce moje
truti poča jad najgori, Otkad mi dā čuti tugu kâ te mori 211—212. —
vuhleno 'laskavo, lažno' [stsl.: *vľhvnъ* 'vrač' i sl.]: Oni kī himbeno, diš,
 da te dvoriše / I slatke *vuhleno* pisni govoriše 443—444. — *zled* 'zlo, zao
 udes, zla kob, nevolja, nesreća' [stsl.: *zlědъ* 'ozljeda, povreda; zlodjelo']:
 I ova toliko *zled* mi je gorčija, / Raskoša koliko slaja mi bi prija 285—
 —286. *znoj* 'vrućina, sunčani žar' [stsl.: *znojъ* 'žega, vrućina; znoj']:
 Običaj biše moj ishodit u šetnju / Za neka minu *znoj* i vrućinu ljetnju 351—352.

Lako se može vidjeti da su rime mjesto osobito česta javljanja staroslavenizama. Lucić u njih slaže parove kao što su: *čride* i *beside*; *daleče* i *doteče*; *lizu* i *nablizu*; *osoba* i *podoba*; *pogube* i *golube* itd. Dobro je poznato da su naši stari pjesnici — s rimama muku mučeći — bili spremni u njih štošta prihvatiti. Iako to vrijedi i za staroslavenizme, ipak valja osobito istaći: što kome nije poznato, ne može strpati ni u kakav metrički kalup. Obilje staroslavenjskih riječi u Lucića pokazuje da mu njihovim izvorom nisu bili samo jezično inovirani statuti i isprave nego i tekstovi što su čuvali jezičnu arhaiku, tj. crkveni tekstovi (iako se na Hvaru nije »glagoljalo«). Još za boravka na rodnom otoku prije izgnanstva mogao je Lucić — na ovaj ili onaj način — uspostaviti vezu sa Zadrom, koji nije bio samo administrativno središte mletačke Dalmacije već i tradicionalno glagoljaško žarište; za izgnanstva u Trogiru nije mu bilo teško saznati npr. o Poljicima i njihovim bosaničkim dokumentima.

15.

Svakako bi bilo pretjerano reći da je Lucić uvijek bez ikakva snebivanja preuzimao staroslavenizme s njihovim prvotnim značenjima. Na primjer, stsl. riječi *bolizan* (< *bolěznъ*) vjerojatno mu je budila asocijacije na riječ *bolest*, pa je došlo i do njihova uzajamnog semantičkog utjecaja. Napokon ne znamo je li robinja vrlo tužna i nevoljna, ili je pak doista oboljela:

*Tko hoć' si, dobra čest svaka te sadruži
Za ono što bolest moja ti dotuži (223—224)*

Staroslavensko značenje riječi *bolizan* ('bolest', ali i 'patnja, stradanje') nametalo mu je da tu riječ shvati kao »tužnu bolest«, pa joj je kao opozit pokušao stvoriti sintagmu:

*U veselom zdravju veselo svud hojah,
Na mehku uzglavju pokojno pokojah (291—292)*

U Lucićevu jeziku postoji leksički par *odgovor* i *odvit*, a to bi¹⁴³) trebali biti sinonimi. U *Robinji* je riječ *odgovor* upotrijebljena s poznatim, današnjim značenjem (»Toj nam umoli se, pravi nam, kî mu dâ / *Odgovor*? Što li se zatime dogoda?«, 831—832). Naprotiv, imenica *odvit* nalazi se u jednoj Lucićevoj poslanici Martinčiću, i to u kontekstu gdje se spominje Lucićevo sugrađanin Jeronim Bartučević, koji je povremeno bio advokat komune.¹⁴⁴) Iz primjera je lako zaključiti da se riječ *odvit* pretvorila u pravni termin, da joj se vjerojatno, dakle, prvotno značenje suzilo. Starija se južnohrvatska leksikografija mučila odgonetavajući značenje te riječi, tako da je ona Vrančiću 'ratio', Mikalji 'consilium', Della Belli 'responsio'. Već tako disperzno njeno značenje navodi nas da zaključimo kako je to bila knjiška riječ s više mogućih značenjskih interpretacija. Izvor joj, dakle, valja tražiti u knjigama, a to znači da je dopušteno posegnuti i za stsl. uzorom otvĕtъ 'odgovor'. U Lucićevo liku (*odvit*) osim razumljivih fonetskih prilagodbi (iščeznuće jorova, ikavizam) nalazimo promjenu *ot-* > *od-*. U tome se zapravo može naslutiti čakavska dosljednost u glasovnom adaptiranju staroslavenizama: ne samo da je stsl. prijedložno *ot* postalo *od* nego se i stsl. prefiksarno *ot-* moralo (i pred sonantima, a ne samo pred zvučnima) nadomjestiti sa *od-*. Stoga i ne možemo sa sigurnošću zaniijekati povezanost Lucićevih glagola *odiliti se* 'odijeliti se, odvojiti se, rastati se, oprostiti se, otići, poći' i *odvrći* 'odvrći, odvrgnuti, odbaciti, odreći (se)'¹⁴⁵) sa srednjovjekovnim likovima *otdĕliti se* 'udaljiti se' i *otvrĕći se* 'odreći se, odbaciti', koji pak — posve jasno — vuku korijen iz staroslavenskoga. U tu skupinu pripada i Lucićevo pasivni particip *odlučen*¹⁴⁶) u kontekstu gdje se dubrovački vlastelin priprema da pohvali Derenčinove i robinjine pretke:

77) Vj. Klaić, *n. dj.*, II/3, str. 156; usp. i Marin Franičević, *Humanisti i ostali latinski pisci iz sjeverne Hrvatske i Istre*, u knjizi: Marin Franičević — Franjo Švelec — Rafo Bogišić, *Od renesanse do prosvjetiteljstva, Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3, Liber — Mladost, Zagreb 1974, str. 98—99.

78) *Hrvatski latinisti (Croatici auctores qui latine scripserunt)*, I, priredili: Veljko Gortan i Vladimir Vratović, PSHK, knj. 2, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1969, str. 204.

79) Franičević, *Humanisti...*, *n. dj.* str. 99.

80) Ta bi činjenica mogla znatno izmijeniti predodžbe o putovima prenošenja petrarkizma u Dubrovnik i ostale gradove južne Hrvatske. Šiško Menčetić (rođen 1457) mogao je svoje prve pjesme napisati najranije iza god. 1470. Svakako prije te godine pada boravak Česmičkoga u Italiji i njegovo upoznavanje s Petrarkinim djelima. Koliko se danas može potvrditi, petrarkističko je pjesništvo bilo prije poznato na Korvinovu dvoru nego u Dubrovniku. Stoga je moguće da su prvi pojmovi o tom pjesništvu stigli u Dubrovnik s Korvinova dvora, a prenositelji treba naslućivati u Dubrovčanima što su tamo djelovali; to su: Ludovik Crijević Tuberon, Ivan Zamanja, Serafin Bunić, Toma Bassegli, Feliks Petančić. Tu bi mogućnost svakako valjalo potanje ispitati.

81) D(uško) K(ečket), *Duknović, Ivan*, Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2, D — Ini, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb MCMLXII, str. 127—129. Pretpostavlja se da je Duknović izradio reljef humanista za palaču trogirске obitelji Čipiko s kojom je Lucić bio u prijateljskoj vezi.

82) Pribojević, *n. dj.*, str. 173.

83) Usp. Petar Zoranić — Juraj Baraković, *Planine — Vila Slovinka*, priredio: Franjo Švelec, PSHK, knj. 8, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1964, str. 36 (gdje je i prijevod: »Prirodna riječ dopire do srca, uglađena naslađuje uši.«).

84) PSHK, Lucić — Hektorović, str. 63.

85) Poslanica Nikuli Matuliću, PSHK, Lucić — Hektorović, str. 114, stih 17—18.

86) Ovdje: lijepom.

87) Na primjer, Rječnik uz Hammovu *Staroslavensku čitanku*, Školska knjiga, Zagreb 1960.

88) Posljednji glagol objašnjen je u PSHK (str. 334) ovako: '1. voljeti, ljubiti; 2. žaliti (isp. *milo*)'.

89) Primjeri: »... Jer sudim da čini / Niščeta tva zala vās da se *promini*« (891—892); »Prem ako naglime porazom smart *uđri* / Tebe, Jeronime Martinčiću mudri« (PSHK, str. 132, stih 1—2).

90) Na primjer, dubrovački se knez obraća Derenčinu sintagmom »vaša milost« (1023).

91) Pribojević, *n. dj.*, str. 190. Istakao J. V.

92) PSHK, Lucić — Hektorović, str. 133.

93) Dr T. Maretić, *Istoriја hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela JAZU, knj. IX, Zagreb 1889, str. XII. Istakao J. V.

94) Jednostavno stoga što nije »mogao nikako dobiti Lucićeva skladaña (1556)«; usp. Maretić, *n. dj.*, str. XI.

⁵⁵⁾ Koliko je ta procjena bila realna, pokazuje podatak da je Sulejman osvojio Rod »izgubivši 100.000 ljudi«; usp. Vj. Klaić, *n. dj.*, II/3, str. 300.

⁵⁶⁾ Usp. Dr. Fr. Rački, *Hanibal Lucić — Život*, u knjizi: *Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića*, Stari pisci hrvatski, knj. 6, JAZU, Zagreb 1874, str. XLIV.

⁵⁷⁾ Sulejman je odmah na sve strane razaslao čauše da jave pad Beograda. Takvi su glasnici došli i u Dubrovnik i Mletke; usp. Vj. Klaić, *n. dj.*, II/3, str. 298.

⁵⁸⁾ Usp. Vj. Klaić, *n. dj.*, II/3, str. 79.

⁵⁹⁾ Vj. Klaić, *n. dj.*, II/3, str. 79. Istakao J. V.

⁶⁰⁾ Vj. Klaić (*n. dj.*, II/3, str. 153—154) među vrline Matije Korvina ubraja: »A srećna je i bistra oka takodjer bio, birajući svoje vojvode i kapetane. Nije ih birao po starini roda i ljepoti lica, već po srcu junačkomu i ratnoj vještini. Bilo ih je bez razlike vjere i narodnosti. ... A i Blaž Podmanicki s pridjevkom Magjar popeo se je od običnoga vojnika do časti kapetana i hrvatskoga bana.«

⁶¹⁾ Vj. Klaić, *n. dj.*, II/3, str. 82.

⁶²⁾ Vj. Klaić, *n. dj.*, II/3, str. 129.

⁶³⁾ Vj. Klaić, *n. dj.*, II/3, str. 130.

⁶⁴⁾ S. P. Novak, *n. dj.*, str. 366; usp. i Vončina, *Traganja*..., *n. dj.*, str. 118.

⁶⁵⁾ Švelec, *n. dj.*, str. 672.

⁶⁶⁾ Vončina, *Traganja*..., *n. dj.*, str. 118.

⁶⁷⁾ Tome odgovaraju i tvrdnje o robinjinoj dobi. U času »Vlaskove« smrti ona je još »mala« (1), a u času svog zarobljavanja — »za odaju prispila prem« (3).

⁶⁸⁾ N(ada) K(laić), *Korvin, 1. Matija*, Enciklopedija Jugoslavije, 5, Jugos — Mak, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb MCMLXII, str. 327—328.

⁶⁹⁾ Mletački poslanik za opsade Beograda piše (Vj. Klaić, *n. dj.*, II/3, str. 296): »Ugri su u obće najgori narod na svijetu. ... Svatko pazi samo na svoju korist... Pravde ne dijele nikoje... Ugri su izmet svijeta, i da nije njihov kralj tako dobar i tako nevin, ne bi mogla božja volja toliko kasniti, da ih uništi.«

⁷⁰⁾ To je nešto kasnije jasno izrazio Vetranović: »Za-č da bi sve sile u oružju od krstjan / za jedno se skupile na taj stieg od Otman: / ne bi ga nikada gdi se s Turci kolju / jednu ped nazada potiskli u polju« (*Tužba grada Budima*, Stari pisci hrvatski, knj. 3, JAZU, Zagreb 1871, str. 60, stih 307—310).

⁷¹⁾ SPH 3, *n. mj.*, str. 52—65.

⁷²⁾ Jakša Ravlić, *Politički pogledi Hanibala Lucića (1485—1555)*, u knjizi: *Rasprave iz starije hrvatske književnosti*, Matica Hrvatska, Zagreb 1970, str. 25—33.

⁷³⁾ S. P. Novak, *n. dj.*, str. 353—354, 357—359.

⁷⁴⁾ Marin Franičević, *Hanibal Lucić*, PSHK, str. 7—22; v. str. 20.

⁷⁵⁾ Kombol, *n. dj.*, str. 126.

⁷⁶⁾ Iz stihova 5 i 160 vidi se da je riječ o ugarskom kralju.

³⁵⁾ Drechsler, *Postanje...*, n. dj. str. 90—96, 99—102, v. i Vodnik, *Povijest... n. dj.*, str. 121.

³⁶⁾ Slobodan P. Novak, *Nešto o vezi Mavra Vetranovića i Hanibala Lucića*. Bilješke uz povijest naših dramskih robinja, Hvarski zbornik, 2, 1974, str. 353—368.

³⁷⁾ Vodnik, *Povijest...*, n. dj., str. 122; istakao J. V. Slično i u *Postanju...*, n. dj., str. 115.

³⁸⁾ Vj. Klaić (n. dj., II/3, str. 79) navodi ova njegova imena: Blasius Magyar, Majer Blaž, Merblas.

³⁹⁾ Još god. 1469. jedan ga mletački poslanik zove »Mayerbalas«; usp. Vj. Klaić, n. dj., II/3, str. 80.

⁴⁰⁾ Usp. Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, priredio Dr Jaroslav Šidak, Matica hrvatska, Zagreb 1962, str. 226—227, bilj. 85; Vj. Klaić, n. dj., II/3, str. 135, 136.

⁴¹⁾ Emerik Derenčin postao je hrvatskim banom nakon veljače 1493, a zarobljen je od Turaka u krbavskoj bitki već u rujnu iste godine; usp., Vj. Klaić, n. dj., II/3, str. 190—191.

⁴²⁾ Obično se ne pitamo kakve je narodne pjesme o Derenčinu Lucić poznao. Značajno je da za nj upotrebljava riječ *vitez* (stih 480 i 948 *Robinje*), što ne čini npr. za Majera Blaža. Leksem *vitez* svojstven je bugaršticama zapisanim u Hektorovićevu *Ribanju* (*»vitez Marko Kraljeviću«*, stih 533 i 534; *»mladi vitezi«*, 535; *»viteže Marko«*, 549; *»vitez Vlatko«*, 644, 652, 678; *»viteže Vlatko«*, 677; *»viteško kopje«*, 656).

⁴³⁾ Njegovo je ime deminutiv izveden iz južne, dubrovačke varijante (*Vlaho*) imena *Blasius*, odnosno *Blaž*.

⁴⁴⁾ Što je umro god. 1490. ili 1491; usp. Drechsler, *Postanje...*, n. dj., str. 117; Vodnik, *Povijest...*, n. dj., str. 122.

⁴⁵⁾ Usp. Vodnik, *Povijest...*, n. dj., str. 122.

⁴⁶⁾ Drechsler, *Postanje...*, n. dj., str. 109.

⁴⁷⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 80, bilj. 12.

⁴⁸⁾ Drechsler, *Postanje...*, n. dj., str. 109—110.

⁴⁹⁾ Drechsler, *Postanje...*, n. dj., str. 110.

⁵⁰⁾ Značenje je očigledno moralo biti 'nećak' (a ne 'unuk'), tj. dovoljno neprecizno da se primijeni na bilo kojeg Derenčina, imao li on ili nemao svojim podrijetlom veze s banom.

⁵¹⁾ Lucić, naime, poznaje štokavsko-ikavski lik *Biograd*; usp. PSHK, Lucić — Hektorović, str. 108, stih 228.

⁵²⁾ Takav je uzor vrlo lako potvrditi u talijanskim jezikom pisanim izvorima onog vremena, npr. u Sanuda; usp. Tomo Matić, *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, u knjizi: *Iz hrvatske književne baštine*, Matica hrvatska, Zagreb — Slavonska Požega 1970, str. 56.

⁵³⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 106, stih 155—160.

⁵⁴⁾ *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, priredio: Vjekoslav Štefanić i suradnici: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, PSHK, knj. 1, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1969, str. 83.

¹⁶⁾ Mirko Breyer, *O starim i rijetkim jugoslavenskim knjigama*. Bibliografsko-bibliofilski prikaz, Izdavački zavod JAZU, Zagreb 1952, str. 18.

¹⁷⁾ Vinko Pribojević (Vincentius Priboevius), *O podrijetlu i zgodama Slavena (De origine successibusque Slavorum)*. Uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio akademik Grga Novak. Preveo i kazalo imena sastavio Veljko Gortan, Hrvatski latinisti, knj. 1, JAZU, Zagreb 1951, str. 190—191.

¹⁸⁾ U posveti Mikši Pelegrinoviću, datiranoj 1. ožujka »osmo godišće nakon tisuća pet sat i dvadeset« Hektorović kaže: »privarćajući ovih dan minutih knjige Ovidijeve od lika ljubenoga, u dva dila razdiljene, ... odlučih jedan od njih našem jeziku podati«, tj. prevesti; PSHK, Lucić — Hektorović, str. 249—250.

¹⁹⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 63.

²⁰⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 133—134.

²¹⁾ Milorad Medini (*Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, knj. I, XVI stoljeće, Matica hrvatska, Zagreb 1902, str. 94) — s malo opravdanja — misli da u hvarskom književnom krugu »ide mjesto i Franja Paladinića, kojega je Hanibal veoma cijenio«. Od svega ostaje činjenica da je Francisko Paladinić pripadao jednoj od najpoznatijih hvarskih patricijskih obitelji, koju hvali i Pribojević.

²²⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 63.

²³⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 134.

²⁴⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 63.

²⁵⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 63. — Ne možemo se složiti s objašnjenjem: »dati nadvor — izdati, objaviti (knjigu)« (PSHK, Lucić — Hektorović, Rječnik, str. 335); u ovom slučaju riječ je o javnom izvođenju drame.

²⁶⁾ Tako ga naziva Lucić (PSHK, Lucić — Hektorović, str. 63). Riječ *velostvorni* (što je Rječnik u PSHK tumači kao 'velevrijedni') bolje bi bilo razumjeti kao 'onaj što može *vele* stvoriti', tj. 'vrlo vješt'.

²⁷⁾ Te je godine npr. Lucić postao advokat (»defensor«) hvarske komune (usp. Grga Novak, *Hvar kroz stoljeća*, 3. izdanje, Izdavački zavod JAZU, Zagreb 1972, str. 146), a u Dubrovniku je harala kuga što je odnijela i Šiška Menčetića (usp. Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti, Matica hrvatska, Zagreb 1913, str. 87).

²⁸⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 43.

²⁹⁾ Kombol, *n. dj.*, str. 126.

³⁰⁾ Švelec, *n. dj.*, str. 672.

³¹⁾ Drechsler, *Postanje ...*, *n. dj.*, str. 84.

³²⁾ Drechsler, isto mjesto.

³³⁾ Dr A. Radić, *Narodni izvor Lucićevoj »Robini«*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, sv. IV, JAZU, Zagreb 1899, str. 34—45. — Ante Petravić, *Hanibal Lucić i narodna pjesma*, u knjizi: *Nove studije i portreti*, (1910), str. 32—40. — Tomo Matić, *Prinos za historijat motiva Lucićeve »Robinje«*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 21, JAZU, Zagreb 1951, str. 245—248.

³⁴⁾ ***, *Pučka varijanta »Robinje« s Paga u izvođenju mještana*, navedeni katalog Dani Hvarskog kazališta ...

BILJEŠKE

¹⁾ Njegov je rad obilježen »književno-historijskom metodom i ... čestim ... analitičkim zahvatima u srž književnih djela«; Miroslav Šicel, *Pregled novije hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb 1966, str. 164.

²⁾ Dr Branko Drechsler, *Postanje Lucićeve »Robinje«*, Rad JAZU, knj. 176, Zagreb 1909, str. 83—134; v. str. 84.

³⁾ Taj istraživač »pri vrednovanju pojedinih pisaca i njihovih djela ili čitavih literarnih razdoblja dosljedno primjenjuje estetski kriterij, ali uvijek uzima u obzir i milieu, i nacionalnu komponentu«; Šicel, *n. dj.*, str. 225.

⁴⁾ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, II izdanje, priredili Milan Ratković i Jakša Ravlić, Matica Hrvatska, Zagreb 1961, str. 126.

⁵⁾ Marin Carić, *Otkriće »Robinje«*, prospekt Dani Hvarskog kazališta — Drama i teatar naše renesanse, Hvar, 28. svibnja — 1. lipnja 1975.

⁶⁾ U izvedbi splitskoga Hrvatskog narodnog kazališta u drevnoj hvarskoj dvorani, 28. svibnja 1975.

⁷⁾ Carić, *n. mj.*

⁸⁾ Kombol, *n. dj.*, str. 126.

⁹⁾ To je jasno ustanovio Franjo Švelec u raspravi »Robinja« *Hanibala Lucića*, *Mogućnosti*, god. XX, br. 7, Split, srpanj 1973, str. 668—681; v. str. 677.

¹⁰⁾ Svi se primjeri iz Lucićevih djela navode prema izdanju: *Hanibal Lucić — Petar Hektorović, Skladanja izvarsnih pisan razlicih — Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine*, priredio Marin Franičević, *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (kratica: PSHK), knj. 7, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1968. *Robinja* se u tom izdanju nalazi na str. 63—95; brojke uz navode iz tog djela znače stihove.

¹¹⁾ Beograd su Turci opsjeli potkraj lipnja 1521. i osvojili 29. kolovoza iste godine; usp. Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*. Svezak drugi: dio treći. Treće doba: Vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301—1526). Treća knjiga: Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458—1526), Zagreb 1904, str. 297 i 298.

¹²⁾ U tom smislu želim korigirati mišljenje ne samo drugih nego i svoje; usp. npr. PSHK, Lucić — Hektorović, str. 74, bilj. 9 i Josip Vončina, *Traganja hvarskoga kruga*. Croatica, prinosi proučavanju hrvatske književnosti, god. II. sv. 2, Zagreb 1971, str. 101—133; v. str. 118 i 119.

¹³⁾ Usp. Vj. Klaić, *n. dj.*, Svezak treći: dio prvi. Četvrto doba: Vladanje kraljeva iz porodice Habsburga (1527—1740). Prva knjiga: Doba kraljeva Ferdinanda I, Maksimilijana i Rudolfa (1527—1608), Zagreb 1911, str. 55 i d.

¹⁴⁾ Taj je vladar okrunjen 3. studenoga 1527; usp. Vj. Klaić, *n. dj.*, III/1, str. 81.

¹⁵⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 102—111, 115—116, 126—131, 133—134.

Lucićevu su želju za glasovnim efektima zadovoljavale i fonetske varijacije koje su nastale oprekom govornog i pisanog stanja u starijim (npr. glagoljskim) tekstovima. Tako u *Plaču Marijinu* (iz Klimantovićeva zbornika god. 1505) dolazi:

*Knjižnici se rano staše,
zalo više uvěćaše...¹⁶⁰⁾*

Pera pak u Lucićevoj *Robinji* kaže:

*A Māra zloćuda i ti ćeš rit tvoju?
Da ja sam priluda, na viru na moju,
Kā s vami ovdike više stah većati,
Brižna, a vladike kada ću sazvati? (919—922)*

18.

Kad se u mnogim razmišljanjima Lucićeva *Robinja* nazivala jednostavnom, razumijevalo se: prostodušna; trebalo je ocijeniti: blistava. Njen autor — veliki majstor riječi — znao je sudbonosna, često krvava zbivanja (što su mu se odvijala pred pogledom) pretočiti u sažete i smirene stihove s danas jedva odgonetljivom aluzijom. U jeziku se tog djela najbolje može otkriti Lucićevo »našijenstvo«: upoznavši velikane s Parnasa, on se vratio domaćoj riječi, a hvarsku čakavštinu oplemeni ne samo dubrovačkom štokavštinom ili jezikom narodne pjesme; u svoju je *Robinju* uveo i leksik glagoljaških knjiga (to blago što je — ali ne u Lucićevo vrijeme — smatrano knjiškim, mrtvim), da bi mu upravo ono najviše pomoglo pri gradnji neobično zvonkih stihova. Pa i više od toga: prihvaćajući arhaizme-staroslavenizme i upotrebljavajući ih kao sinonime dijalektalnim (čakavskim) riječima te ih kombinirajući s jezičnim elementima narodne poezije, Lucić je otkrivao nove jezične mogućnosti da se izraze posebna stanja, scenskom djelu tako potrebna: tuga i očaj, poštovanje prema sugovorniku, pa i patetičnost. Po tome je Lucićeva drama učinila velik zaokret od srednjovjekovnih prikazanja i utirala put Marinu Držiću.

Primjer:

*Mogu li pokore na svitu kê ine
Najti se i GORE tuge i GORČine
Neg ove kê tope brižnu me i dave,
Pogruziv od stope tja deri do glave?
Meni GORKe noći, meni su GORCi dni,
Odnikud pomoći bolizni mojoj nî (111—116)*

pokazuje da Luciću nije na umu samo ponavljanje istih glasova (u pridjevu *gore* i u izvedenicama iz osnove *gork-*) već i suglasničke alternacije što nastaju palatalizacijama (*gorK-* : *gorČ-* : *gorC-*). Ispitivao je i vokalske alternacije, npr. u stihovima:

*On se otpokloni i kipom i glavom
Pak opet zazvoni RIČju joj gizdavom:
Nu, REČe, RECi mi: da bi se s njim stala
Gdi ROCi kojimi, deklice pristala ... (887—890)*

Napokon, tako otkrivenu glasovnu igru pronalazio je u riječima među kojima ne postoje etimološka veza:

*Pod SINCom oriha voda gdi se toči
SANKa mi moć tiha napade na oči (367—368)*

Metričke okolnosti (metar i rima) uzroci su miješanju jezičnih pojava raznih dijalekata. Tako postaju susjedima arhaični i noviji oblik istog pridjeva:

*I perle koje su od broja nizati,
I nakitiv resu ZLATU podstrizati,
I sterat svilicu po bilomu platnu,
Umišujuć žicu srebarnu i ZLATNU (277—280)*

odnosno čakavski (sažeti) i štokavski (nesažeti) zamjenički lik:

*TVĀ slava kâ s tōkom dikom se podviže,
TVOJIME uzrokom pala je na niže (613—614)*

runt«. Među takvima su i ove riječi: *besida* (mađ.: Beszeed), *črida* (Chorda), *kopje* (Kopya), *sablja* (Szablya), *šetati* (Setalni). Bilo bi pretjerano misliti da je tek Vrančić otkrio takve »dalmatinizme« u mađarskom jeziku i da o njima renesansni pjesnici ništa nisu znali. Lucić, na primjer, upotrebljava sinonimni par *mač* (342) i *sablja* (389), pri čemu je riječ *sablja* mogao naučiti iz bugarštica.¹⁵⁸ Bez obzira na pravo podrijetlo svake od navedenih riječi, to što ih je prisvojio (tj. smatrao upotrebe dostojnima) jedan drugi narod podizalo im je vrijednost, pa je majstor zvukovnih odnosa među riječima, Lucić, dopustio likovima svoje *Robinje* i takvom »besidom zvoniti«.

17

U jeziku se *Robinje* odražava i rani Lucić, tj. autor petrarkističkih »pisni ljuvenih«. Tom vrelu valja pripisati izbor riječi i neka stilska sredstva (npr. atribuciju) u onim stihovima što ih na »ljubovnički« način govori Derenčin. Lucićevo petrarkističko jezičnostilsko iskustvo potpomoglo je da u *Robinju* uđu i pojedini stilemi svojstveni narodnoj poeziji.

No najvažnijim tragom hrvatskog petrarkizma u jeziku *Robinje* možemo smatrati težnju za zvukovnim efektima, koja je često zahtijevala da se pronikne dublje u fonetske odnose jezika.¹⁵⁹

Lucićeve glasovne igre sastoje se od ponavljanja jednakih ili sličnih glasova i glasovnih skupina. Tako se nižu slični suglasnici *č* i *ć* u dvo-stihu:

PaČe Ča vëČ dvorim i veČe dostoju,
Tim veČe mramorim neharnu gospoju (657—658)

Glasovne se skupine ponavljaju u primjerima:

Da je ova dikla kako cvit rumeni,
Targovče, iznikla, toj nIŠČe nî meni,
Ja IŠČu da prodam nje lice rumeno ... (129—131).

odnosno:

TOLiko ju tOLI, i mOLI, i umi,
Da mu se umOLI, i bOLI razumi (909—910)

bukom; ondje je *zelen bosil*, *bilo platno*, *bistra vodica*, *rumeno i bilo cvitje*. Pa i druga, herojska strana robinjina zavičaja izražava se sredstvima istog podrijetla: *kopje vito* (342) ili *konj barzi* (967). Već je pokazano da se u hvarskom književnom krugu (i osobito u Hanibala Lucića) može govoriti o bugarštikom jezičnom nadahnuću,¹⁵⁴ pa i o preuzimanju pojedinih riječi iz sjeverne Hrvatske.¹⁵⁵ Ne raspoložemo nikakvim čvrstim podacima o tome je li Lucić (osim talijanskog, latinskog i grčkog) poznavao još koji strani jezik, a krajnje je nevjerojatno da bi znao mađarski. No on upotrebljava riječ *rusag* (prema mađ. orszag), i to u primjerima:

Der tada biše čut svuda po rusagu
Vlaskovo ime slut, uminje i snagu (337—338)

i također:

Pokolu obrana za kćer sam ja njemu
I kći mu prozvana rusagu po svemu (473—474)

Ta riječ jest hungarizam, ali je u sjevernom, kajkavskom dijelu Hrvatske služila kao termin (npr.: »horvatski orszag«);¹⁵⁶ Lucićeви primjeri oday također njenu terminološku upotrebu.

Budući da Derenčin i robinja potječu iz sredine koja je mađarski ili govorila ili razumjela, bilo je normalno da se to u drami — na ovaj ili onaj način — odrazi.

Prva je mogućnost za to ležala u izboru onomastičke građe. Dva glavna lika Lucić je želio predstaviti kao pripadnike najvišeg hrvatskog feudalnog sloja; stoga im imena nisu mađarska. Glavno muško lice nosi pohrvaćeni oblik prezimena: *Derenčin* (mađ.: Derencsenyi), a glavno žensko u većini se slučajeva spominje općom imenicom (*robinja*) i samo dvaput vlastitim imenom (*Danica*, 770 i 1013), i to, dakako, slavenskim. No njihova je pratnja utjelovljena po jednom sporednom osobom: *Derenčinova* »slugom« *Matijašem* (93; mađ.: Matyas), a robinjina »dvorkom« *Margitom* (389; mađ.: Margit). Uostalom, i oblik *Dunaj* (267) odgovara mađarskom jeziku.

Vrijedno je ustanoviti još jednu pojavu u Lucićevoj leksiku. Mnogo godina poslije njegove smrti leksikograf Faust Vrančić u svom rječniku¹⁵⁷ posebno popisuje »vocabula dalmatica quae Ungari sibi usurpa-

Samo je po sebi jasno da Lucić nije bio glagoljaš te da je staroslavenske posuđenice upotrebljavao s mjerom. Čini se da je — bojeći se moguće inercije — prema njima bio to oprezniji što se više približavao vjerskoj tematici. U pjesmi *Od božićne noći*¹⁵¹) on spominje evanđelista Ivana i parafrazom citira njegove poznate riječi što još i u prvotisku misala (1483) glase: »*Iskoni bě slovo . . .*«. U Lucića pak zatječemo ovakvo stanje:

*Ništoře ne manje toli tanko piše
od riči parvanje kâ u počel biše.*¹⁵²)

U potrazi za funkcijom staroslavenizama u *Robinji* moramo se sjetiti nekih okolnosti. Lucić se nadao da se njegova drama neće prikazivati samo na Hvaru već da će — »iz ovoga oplovita mista u tuje strane pribrodivši se«¹⁵³) — biti i drugdje prihvaćena i smatrana krasnorječivom. Njemu je stalo da ona stilski ne iznevjeri (»istom da bi načinom ne li-hala«). Da se to ne dogodi, trebalo je u jezičnostilskom pogledu riješiti osobito dijalog između robinje i Derenčina, tj. pripadnikâ najvišeg plemstva, i to poteklih ne s čakavskog tla, već iz sjeverne Hrvatske. Osim čakavske jezične osnove i dubrovačkog štokavskog sloja Luciću je u tu svrhu izvanredno dobro došao jezičnostilski repertoar usmene poezije (npr. u Derenčinovim ljubavnim izljevima, ali i u robinjinu opisu scene njena prošlog, sretnog života) i — naravno — iz književnog nasljeđa posuđeni elementi visokog stila, tj. staroslavenizmi.

16.

Prije smo (u odjeljcima 4—6) utvrdili da Lucić likove svoje drame nije uzeo iz usmene poezije. Jasno je da odatle nije mogao bez promjene prenijeti ni jedan stih; dokazuju to *Robinjini* dvostruko rimovani dvanaesterci. Autoru je, dakle, preostalo da narodnu pjesmu nasljeđuje u detaljima, osobito u jezičnostilskim elementima.

Osjeća se to u robinjinim evokacijama lijepe prošlosti. Svoj sjeverni zavičaj doista opisuje (u stihovima 251—280 i 351—370) kao divnu, ali nepovratno izgublenu idilu, kao *tihi sanak*, nižući lako prepoznatljiva stilska sredstva. Ondje je *tihi Dunaj* i *slavjić bigliže*; djevojku zovu *ja-*

Napokon, potekli iz starine i iz književnih tekstova, staroslavenski leksemi bili su za Lucića ne samo »birane riječi« nego u prvom redu sredstva za stilsko kontrastiranje. Spominjući svoju odabranicu, Derenčin se služi riječju *robinja*,¹⁴⁷) i to kad o njoj govori (»Gdi li se ushrani *robinja* taj mila«, 136) ili kad joj se neposredno obraća (»Za zlo te ne pitam, *robinjo* gizdava«, 152). U »skazanju tretom« on joj se — po običaju autorâ »pisni ljuvenih« — nudi za *slugu*:

*Jer, cvite gizdavi, kon tebe nî sada
Ni vukov ni lavi primarlih od glada
Nego viran sluga kî o tom sve radi,
Bolizan i tuga da ti se osladi (805—808)*

Robinja smatra da mora onemogućiti Derenčinovo poniženje; u tu svrhu odabire riječ koja je još izražajnija nego *sluga*; to — razumije se — ne može biti riječ *robinja*, nego u srednjovjekovnim tekstovima (upravo za pokazivanje vjerske poniznosti) tako često upotrebljavana *raba*:¹⁴⁸)

*Moj, reče, ti da bi zvati se htîl sluga,
Prosti mi, bila bi meni stvar od ruga,
Jer tebe čestita sva slava dostoja,
A ja kupovita raba sam li tvoja (857—860)*

Piscima hvarskoga kruga bilo je na raspolaganju više leksema za značenje 'lađa': osim domaćega *plav*, što ima Hektorović,¹⁴⁹) već su se usvojile talijanske riječi, pa Lucić piše: »Četarsta i veći broj *galij* ter *navi*«. ¹⁵⁰) Kada pak Derenčin navješćuje robinji kako će je Dubrovčani otmjeno prevesti morem do Senja, ne upotrebljava ni jedan od navedenih leksema, pa ni dubrovačku riječ *drijevo* || *drivo* (koju je — prema uvriježenim shvaćanjima — Lucić morao smatrati iznimno »otmjenom« jer potječe iz Dubrovnika, a kojom bi se također postigao stilski kontrast), nego staroslavenizam:

*I činit da sprave korablje, neka te
Do vaše daržave, ka Senju, poprate (743—744)*

*Na kû stvar odlučen budući ja danas,
 Smućen sam i mučen u mojoj misli vās,
 Jer mi se, znam, hoće s v a r š n o v a s h v a l i t i,
 A ne znam kako će moći se toj zbiti,
 Mojega j e z i k a budući m o ć m a l a,
 A vaša velika i kripost i hvala.
 Da volju, a n e r i č, hotijte vi mirit
 I, ako malo nič reku, ne zamirit . . . (931—938)*

Vlastelin im, dakle, želi izreći savršenu hvalu; on uviđa malu snagu (malu izražajnu moć) svog jezika, ali se ipak ovako trudi:

*Vas svit Derenčina, tvojega još dida,
 I hrabra i smina u pisneh povida,
 Tih biše u svitu, smin i barz na dilo,
 Toj mu je po svitu slavan glas ponilo.*

*On mnokrat odvrati svojih od pogube
 I Turke polati jak sokol golube.*

.

*Dopokom kada se najde pri skončini
 Vitez, stotima se viteški zamini (939—944 i 947—948)*

Dok smo, dakle, u robinjinu shvaćanju Derenčinovih riječ (v. odjeljak 9) ustanovili staroslavenizme kao jezične elemente po kojima se tekst ocjenjuje kao stilski vredniji, ovdje možemo utvrditi da želja za stilskim pojačanjem vodi u izbor staroslavenizama. To su *svit*, *poguba*, *jak* i *skončina*.

Lucićeva upotreba staroslavenizama ne ovisi, ipak, samo o metričkim potrebama već je potaknuta i rafiniranijim zahtjevima. Biranost riječi tek je jedan od njih, a važna je i zvonkost. Tako glagol *toliti* (stsl.: *toliti* 'miriti') ulazi u rimu (*toli* × *moli*), ali ga autor istovremeno uključuje u igru glasovnog ponavljanja što se širi na ostale dijelove dvostiha:

*Toliko su 'toli, i moli, i umi
 Da mu se umoli, i boli razumi (909—910)*

⁹⁵⁾ Autor bi *Robinje* pripadao u skupinu pisaca što ih Maretić zove »čakavci«; n. dj., str. 403.

⁹⁶⁾ Neadekvatnost naziva *glagoljska književnost* (koji ne obuhvaća latiničke i bosaničke tekstove predrenesanskog razdoblja) već se dugo naslućuje, ali tek su nedavno izneseni razlozi za njegovo nadomještanje nazivom *srednjovjekovna književnost*; Nikica Kolumbić, *Hrvatska srednjovjekovna poezija i drama u svjetlu naše nauke o književnosti*, Slovo, br. 18—19, Zagreb 1969, str. 189—212; usp. str. 190.

⁹⁷⁾ Vodnik, *Povijest...*, n. dj., str. 35.

⁹⁸⁾ Vodnik, *Povijest...*, n. dj., str. 45.

⁹⁹⁾ Vodnik, *Povijest...*, n. dj., str. 56.

¹⁰⁰⁾ Vodnik, *Povijest...*, n. dj., str. 67.

¹⁰¹⁾ Franjo Poljanec, *Istorija srpskohrvatskoslovenačkog književnog jezika s pregledom naših dijalekata i istorijskom čitankom za više razrede srednjih škola*, IV, popravljeno izdanje, Zagreb 1936.

¹⁰²⁾ Poljanec, n. dj. str. 90. Istakao J. V.

¹⁰³⁾ Poljanec, n. dj., str. 91. Istakao J. V.

¹⁰⁴⁾ Poljanec, n. dj., str. 91.

¹⁰⁵⁾ Kombol, n. dj. str. 81. Istakao J. V.

¹⁰⁶⁾ V. o tome osobito rasprave Eduarda Hercigonje: *Iz radova na istraživanju sintakse i stila nekih glagoljskih neliturgijskih kodeksa XV stoljeća*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 7, Zagreb 1965, str. 119—139; *Društveni i gospodarski okviri hrvatskog glagoljštva od 12. do polovine 16. stoljeća*, Croatica, god. II, sv. 2, Zagreb 1971, str. 7—100; *Hrvatska književnost srednjeg vijeka (do kraja 14. stoljeća)*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole, god. I, knj. 1, Zagreb 1973, str. 25—66. — V. također: Dragica Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, 1, Zagreb 1972.

¹⁰⁷⁾ Pribojević, n. dj., str. 190.

¹⁰⁸⁾ Kombol, n. dj., str. 81—82.

¹⁰⁹⁾ Josip Hamm, *Marulić i »Judita«*, Slovo, br. 11—12, Zagreb 1962, str. 148—166.

¹¹⁰⁾ Zvonimir Kulundžić, *O prvom nepoznatom izdanju Marulićeve »Judite«*, Kolo, god. III (CXIII), br. 7, Zagreb, rujan 1965, str. 181—201. — Šteta je što autor (posve nepotrebno) doziva u pomoć lako oborive argumente. Takav je onaj s predgovorom *Juditi* (od 22. travnja 1501). Kulundžić smatra da se taj tekst (što Balistrilića tretira kao živa) nije mogao u rukopisu sačuvati do prvog poznavanja latiničkog izdanja (1521), tj. do poslije Balistrilićeve smrti. To bi — prema Kulundžiću — značilo da je *Judita* doista tiskana prije njegove smrti, tj. da je postojalo rano, danas nepoznato, i to glagoljsko izdanje. Praksa drugih naših starih književnika, međutim, pokazuje da su se posvete dugo čuvala u rukopisima i tiskale kao čisti anakronizmi. Na primjer, među Hektorovićevim je djelima (god. 1568) objavljena prozna poslanica u kojoj autor, između ostaloga, čestita vjenčanje Pelegrinoviću, preminulom šest godina prije! Naravno, Hektorovićeva je poslanica pisana još ranije (1557).

¹¹¹⁾ Maretić, n. dj., str. 386.

¹¹²⁾ Maretić, isto mjesto.

¹¹³) Kao što Maretić, (n. dj., str. 11) naslućuje u Marulićevoj grafiji *napo-chongni* 'napokonji'.

¹¹⁴) Marulić čak piše: *k kralju, k kraju* (pored: *g bogu*), *s Samarijom*, *s sobom*; usp. Maretić, n. dj., str. 13.

¹¹⁵) Benedikta Zelić-Bučan, *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*, prilog 3. svesku Izdanja Historijskog arhiva — Split, Split 1961; usp. str. 9—11.

¹¹⁶) Hamm (*Marulić...*, n. dj. str. 168) opredjeljuje se za glagoljicu, a Štefanić (*Hrvatska književnost srednjega vijeka...*, n. dj., str. 73) i drugi za zapadnu ćirilicu; usp. i B. Zelić-Bučan, n. dj., str. 10—11.

¹¹⁷) Pribojević, n. dj.

¹¹⁸) Pribojević, n. dj., str. 190. U originalu: »noua literarum elementa« i »nouum idioma«; n. dj., str. 86.

¹¹⁹) *Usp. n. dj.*, str. 216, bilj. 19.

¹²⁰) *Hrvatska književnost srednjega vijeka...*, n. dj., str. 86 Istakao J. V.

¹²¹) PSHK, Lucić — Hektorović, str. 174, stih 65.

¹²²) Štoviše, cijela Hektorovićeva fraza (*ne*) reći slovo kao da je potekla iz staroslavenske azbuke gdje su imena za slova *r*, *s* bila... *ръци slovo...*

¹²³) Marko Marulić, *Judita*. Uredio i protumačio Marcel Kušar. Uvodom popratio Petar Kasandrić, Matica hrvatska, Zagreb 1901, str. 97.

¹²⁴) Primjer: »*jej*, *njoj* (stsl. *j e j*)«.

¹²⁵) Tako izrazit ostatak staroslavenske deklinacije označuje samo kao »starinsku riječ«: »*ljubi*, (2. pad.) *ljubve*, *ljubav* (star.)«.

¹²⁶) Ivan Broz (*Crtice iz hrvatske književnosti*, sveska prva: Uvod u književnost, Matica hrvatska, Zagreb 1886, str. 26) nalazi u Marulića riječi *horugva* i *dresel* te smatra da je naš »prosti narod... nekoć znao i za te riječi«, a ne uzima u obzir staroslavenski (*horogy* gen. *horogŭve*; *dreselŭ*).

¹²⁷) Marko Marulić, *Judita*, predgovor napisao Mihovil Kombol, tekst *Judite* i tumač Marcela Kušara revidirao Vjekoslav Štefanić, Zora, Zagreb 1950.

¹²⁸) Dr. Mate Hraste, *Crtice o Marulićevoj čakavštini*, Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450—1950, Djela JAZU, knj. 39, Zagreb MCML, str. 243—277; v. str. 260.

¹²⁹) To su »*hin*, *hina* (= prijevara), *hlapstvo* (= ropstvo), *horugvica* (= zastavica), *hot* (= volja), *hust* (= tutanj, mnoštvo), *konjuh* (= konjušnik), *nag* (= go), *ložišće* (= ložnica), *raba* (= sluškinja), *smin* (= smion), *teg* (= rad), *žrlac* (= izjelica) *žrtje* (= žderanje), *vetah* (= star)«; n. dj., str. 263.

¹³⁰) U raspravi: Hamm, *Marulić...*, n. dj.

¹³¹) Hamm, *Marulić...*, n. dj., str. 157.

¹³²) Josip Hamm, *Osvrt »Gjore Darsich«*, u knjizi: *Džore Držić, Pjesni ljuvene*. Priredio i osvrt napisao Josip Hamm, SPH, knj. 33, JAZU, Zagreb 1965, str. 97—151.

¹³³) Milan Rešetar, *Rječnik i dikcija pjesama Račinina zbornika*, Rad JAZU, knj. 260, Zagreb 1938, str. 1—56; usp. str. 6.

¹³⁴) Hamm, »*Gjore Darsich...*, n. dj., str. 116.

¹³⁵) Glagol *ticati* 'trčati' postoji, na primjer, u staroslavenskom, ali i u Marulićevu jeziku, kamo je mogao prijeći, i to bez ikakve glasovne izmjene.

¹³⁶⁾ Bratoljub Klaić, *Jezik Hanibala Lucića i Petra Hektorovića*. Prilog historijskoj gramatici hrvatskog jezika, u navedenom izdanju PSHK, Lucić — Hektorović, str. 267—324; usp. str. 294.

¹³⁷⁾ Josip Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb 1958, str. 120 i 131.

¹³⁸⁾ Usp. B. Klaić, *n. dj.*, str. 290.

¹³⁹⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 101, stih 147—148.

¹⁴⁰⁾ Tako je transkribirano u izdanju Hektorovićevih i Lucićevih djela u SPH, knj. 6, JAZU, Zagreb 1874.

¹⁴¹⁾ Švelec, *n. dj.*, str. 672.

¹⁴²⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 33.

¹⁴³⁾ Prema Rječniku u PSHK, Lucić — Hektorović, str. 338 (s. v. *odvit* 'odvjet, odgovor').

¹⁴⁴⁾ Primjer: »A onda najliše kad uzdaje *odvit* / Tim ki se skupiše al na sud al na svit« (PSHK, Lucić — Hektorović, str. 116, stih 55—56).

¹⁴⁵⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, Rječnik, str. 338.

¹⁴⁶⁾ Infinitiv mu je svakako *odlučiti*, što odgovara stsl. *otъlúčiti* || *otъlúčiti* 'odvojiti, odvajati, razdvojiti, razlučiti', pa zatim: 'odabrati, odrediti'.

¹⁴⁷⁾ Kojoj je fonetskom izmjenom (*a* → *o*: *rabynji* → *robinja*) oduzeta patina arhaičnosti.

¹⁴⁸⁾ Npr. u *Djelima Pavla i Tekle* (13. st.): »Ne nudi me stranice, ne nudi mene *rabi* božije...«; *Hrvatska književnost srednjega vijeka...*, *n. dj.*, str. 131.

¹⁴⁹⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 174, stih 63.

¹⁵⁰⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 107, stih 181.

¹⁵¹⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 126—131.

¹⁵²⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 127, stih 9—10.

¹⁵³⁾ PSHK, Lucić — Hektorović, str. 63.

¹⁵⁴⁾ Vončina, *Traganja...*, *n. dj.*, str. 124—130.

¹⁵⁵⁾ Vončina, *Traganja, n. dj.*, str. 123.

¹⁵⁶⁾ Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijestni rječnik*, JAZU, Zagreb 1908—1922, str. 840—841.

¹⁵⁷⁾ Faust Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, Venetiis 1595; v. Liberovo reprint-izdanje, Zagreb 1971.

¹⁵⁸⁾ Zabilježena je na nekoliko mjesta u obje bugaršnice u Hektorovićevu *Ribanju* (PSHK, Lucić — Hektorović, str. 188 i 190—191).

¹⁵⁹⁾ Usp. Josip Vončina, *Pogled na stilematске elemente Menčetićevih Pjesni*, Umjetnost riječi, god. XII, br. 2, Zagreb 1968, str. 77—108.

¹⁶⁰⁾ *Hrvatska književnost srednjega vijeka...*, *n. dj.*, str. 441.